

Türkiye’de Avrasyacı Siyasal Söylemler Bağlamında Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türk Dış Siyaseti

Demirhan Fahri ERDEM*

Geliş Tarihi (Received) 29.12.2022– Kabul Tarihi (Accepted): 22.03.2023

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de 1990’lardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan Avrasyacı siyasal söylemlerin savunduğu dış siyasetin köklerinin, Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türk dış siyasetinde bulunup bulunmadığını araştırmayı amaçlamıştır. Makalede Mustafa Kemal’in ulusal kurtuluş mücadelesine önderlik etmeye başladığı 1919’dan, ölümüyle iktidarının son bulunduğu 1938’e kadar olan zaman dilimindeki Türk dış siyasetine odaklanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, Mustafa Kemal’in sözleri ve uygulamaları dâhil olmak üzere elde edilen veriler, tarihsel bağlamda döneme hâkim zihniyet de göz önünde bulundurularak, Avrasyacı siyasal söylemlerin parametreleri çerçevesinden çözümlenmiştir. Türkiye’deki Avrasyacı siyasal söylemlerin çoğuna hâkim olan ortak bir takım parametrelerin, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinin de temel özellikleriyle örtüştüğü anlaşılmaktadır. Türkiye’deki Avrasyacı siyasal söylemlerin çoğu, antiemperyalizm, tam bağımsızlık, uluslararası işbirliği, Türkiye’ye önderlik rolü yükleme ve Batı karşıtlığı gibi ortak parametrelerde birleşmektedir. Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyaseti de; bir takım parametreler için vurgu yoğunluğu içinde bulunan konjonktüre göre değişse de, kararlı biçimde tüm bu parametrelere uygun karakterde olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’deki Avrasyacı siyasal söylemlerin savunduğu dış siyaset için, Türkiye’nin yeterli tarihsel tecrübe mirasına sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrasyacı söylemler, Avrasyacı parametreler, Mustafa Kemal, dış siyaset.

In The Context Of Eurasianist Political Discourses In Turkey Turkish Foreign Policy Under Mustafa Kemal Atatürk’s Era

Abstract

This study aims to investigate whether the foreign policy advocated by the Eurasianist political discourses that have emerged in Turkey since the 1990s has its roots in the Turkish foreign policy of Mustafa Kemal Atatürk's era. The article focuses on Turkish foreign policy from 1919, when Mustafa Kemal began to lead the national liberation struggle, to 1938, when his rule ended with his death. In the study, in which qualitative research methods were used, the data obtained, including Mustafa Kemal's words and practices, were analysed within the parameters of Eurasianist political discourses, taking into account the dominant mentality of the period in the historical context. A number of common parameters that dominate most of the Eurasianist political discourses in Turkey seem to overlap with the main features of Turkish foreign policy in the Mustafa Kemal era. Most Eurasianist political discourses in Turkey converge on common parameters such as anti-imperialism, full independence, international co-operation, attributing a leadership role to Turkey and anti-Westernism. The Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal era was consistently in line with all these parameters, although the intensity of emphasis on certain parameters varied according to the conjuncture. Therefore, it can be said that Turkey has a sufficient historical heritage of experience for the foreign policy advocated by Eurasianist political discourses in Turkey.

Keywords: Turkey, Eurasianist discourses, Eurasianist parameters, Mustafa Kemal, foreign policy.

* Doç.Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Giriş

Avrasyacılık, Türkiye’de hem bir kavram olarak, hem de özgün bir düşünce olarak 1990’lı yıllara kadar somutlaşmamıştır. Avrasya kavramı, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle kapitalizmin küreselleşme sürecinin önünde herhangi bir büyük engelin kalmadığı ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin Yeni Dünya Düzeni (YDD) adı altında küresel hegemonyasını pekiştirmeye giriştiği bu dönemde Türkiye’de yaygın biçimde kullanılmaya başlanmış ve bu kavram etrafında çeşitli düşünce ve stratejilerin üretildiği görülmüştür. 2000’lerin ilk 15 yılında ise Avrasya kavramı, Türkiye gündeminde 1990’lardakine oranla epey geri plana itilmiş, daha çok ülkenin artan bir ivmeyle sıkı ekonomik ilişkiler kurduğu ülkeleri ifade etmekte kullanılmıştır. Hatta aynı dönemde siyasi anlamda Avrasyacı olarak nitelenen düşünce ve eğilimler, Türkiye gündemine bomba gibi düşen kurmaca davalar ve medya manipülasyonu ile kamuoyu gözünde itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Türkiye 15 Temmuz 2016 tarihinden birkaç yıl öncesinde başlayan süreçle, özellikle güvenlik ve dış siyaset konularında kendi ulusal çıkarlarına gerekli hassasiyeti göstermeyen Atlantikçi Batılı ülkeler karşısında, daha boyun eğmez bir konuma yerleşmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Atlantik cephesinin hedefindeki bir takım ülkeleri de içeren komşularıyla, en başta güvenliği sağlamak amacıyla, verimli sonuçlar aldığı işbirliklerine girişmiş ve Soğuk Savaş döneminden gelen bağlaşıklarının kendi aleyhine oluşturmaya çalıştığı stratejileri bozmuştur. Türkiye ekonomik alanda ise, süregelen Batılı ortakları dışında, Avrasya ve Asya’da yükselişe geçen güçlerle ve komşusu ülkelerle ilişkilerini çeşitlendirmeye ve derinleştirmeye yönelmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda, 1990’lı yılların ardından, bu defa eksen değişimi tartışmaları etrafında yeniden Avrasya konusu yoğun biçimde Türkiye gündeminde yerini almıştır.

Türkiye’de Avrasya kavramı temelinde ve Avrasyacılık adı altında üretilen düşünce ve stratejiler, Türkiye merkezli ve Türkiye’ye özgüdür; bu bağlamda da daha derin kuramsal temellere sahip olan ve ideolojik yönü ağır basan özgün Rus Avrasyacılığı’ndan ayrılmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’de bir takım yazar veya çevrelerin üzerine düşünce ve strateji ürettikleri Avrasya konusunda dikkati çeken bir nokta; ulusal kurtuluş mücadelesi döneminden başlayarak Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüne kadar geçen süreçteki Türk dış siyasetine Avrasyacılık tartışmaları bağlamında atıfta bulunulmasıdır. Şüphesiz belirtilen dönemin Türk dış siyasetini değerlendirirken; Türkçede o dönem Avrasya ve Avrasyacılık kavramlarının bulunmadığını, hatta bu düşüncenin kaynağı olan Rus aydınlar gurubunun, bu düşüncüyü kuramsal olarak yeni yeni 1920’lerde ortaya çıkarmaya giriştiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dolayısıyla 1919-1938 dönemi Türk dış siyasetini “Avrasyacı” olarak

değerlendirmek, kavramsal açıdan temelsiz ve tarihsel açıdan uygunsuz görülebilir. Ancak Türkiye’de 1990’lı yıllarda gündeme gelmeye başlayan ve Türkiye’ye özgü olan Avrasyacı söylemlerin ileri sürdüğü algılama, yaklaşım ve stratejilerin, hayata geçirilebilme olasılığını anlamada; geçmişin, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinin anlayış ve uygulamalarının mirasının çözümlenmesi aydınlatıcı olacaktır. Kısacası Türkiye’deki Avrasyacı söylemlerin önerdiği yönelimler, çözümler Türkiye’ye çok yabancı mıdır? Yoksa önerilen politikaların, stratejilerin, işbirliklerinin, benzerleri Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinde hayata geçirilmiş miydi? Mustafa Kemal döneminin Türk dış siyaseti, emperyalizme karşı mücadele etmede, tam bağımsızlığını gerçekleştirmede ve Avrasya’da işbirliklerine yönelmede, Türkiye’deki Avrasyacı söylemlere dayanabilecekleri yeterli tarihsel deneyim mirasını sağlamakta mıdır?.. gibi sorular, bu sorunsal etrafında akla gelmektedir. Bunların yanıtları da hem Türkiye’deki Avrasyacı söylemlerin uygulanabilirliği ve geçerliliği, hem de güncel Türk dış siyasetinin yönelimleri açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada bir takım savlardan hareket edilmiştir. İlk olarak, Türkiye’deki Avrasyacı söylemlerin ortak noktalarından çıkarılan ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında belirtilecek olan temel parametrelerin; her birine yapılan vurgu yoğunluğu dönem içerisinde değişse de, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetini karakterize eden niteliklerle örtüştüğü savunulmaktadır. İkinci savda ise; aslında o dönemde Türkiye’de Avrasya kavramı kullanılmadığından, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinin adı konulmamış bir Avrasya politikası sayılabileceği ileri sürülmektedir. Son olarak da, Türkiye’de 1990’lar sonrasında ortaya çıkan Avrasyacı söylemlerin savunduğu; Türkiye’nin Avrasya’ya yönelimi ve orada bir ittifaklar sistemi ile konumlanması için gerekli tarihsel tecrübe ve birikime sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinin, gerekli tarihsel, siyasal ve stratejik mirası sağladığı belirtilmektedir.

Nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmada, konuya yönelik araştırmalar yapmış olan yazarların düşünceleri toplanmış, Mustafa Kemal’in çevresinde yer alan kişilerin hatıratlarından yararlanılmış ve “Söylev ve Demeçler” gibi birinci el kaynaklardan bizzat Mustafa Kemal’in konu üzerine söylediği sözlere ulaşılmıştır. Elde edilen bilgiler, çalışmanın kapsadığı dönemin konjonktüründeki temel çelişkiler göz önünde bulundurularak analitik biçimde değerlendirilmiş, yorumsamacı yöntemle çözümlenmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk ana bölümünde Türkiye’deki Avrasyacı söylemler arasında, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetini Avrasyacı yaklaşımla ilişkilendiren görüşlerin serimlenmesi yapılacaktır. İkinci ana bölümde ise Mustafa Kemal

dönemi Türk dış siyasetinin Avrasyacı yönelime sahip olup olmadığı, Türkiye'deki Avrasyacı söylemlerin ortak özelliklerinden türetilen beş temel parametre bağlamında çözümlenmesiyle açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

1. Mustafa Kemal Dönemi Türk Dış Siyasetini Avrasyacılıkla İlişkilendiren Görüşler

Türkiye'de 1990'lardan itibaren Avrasya ve Avrasyacılık konularını gündeme getiren ve konu üzerine düşünce üreten kişi ya da çevreler; Mustafa Kemal'in ön planda bulunduğu ulusal kurtuluş mücadelesi dönemi, üst yapısal devrimlerin yapıldığı 1920'ler ve tek parti yönetiminin istikrar kazandığı 1930'lu yıllar boyunca, Türkiye'nin dış siyaset anlayışını Avrasyacı bir anlayışla ilişkilendirmektedirler. Bu doğrultudaki çeşitli yaklaşımlardan bazılarını bu bölüm sınırları içerisinde kısaca örneklendirmek mümkündür.

Avrasya ve Avrasyacılık konusu gündeme geldiğinde akla ilk olarak yazar Attilâ İlhan gelmekteydi. İlhan, Türkiye açısından Avrasya düşüncesinin temellerinin, açıkça Türkiye'nin Mustafa Kemal dönemi dış siyasetinde yattığını düşünmekteydi. Çünkü o dönemde Türkiye Batı'ya henüz şartlanmamıştı. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye, Balkan Antantı'nı ve Sadabat Paktı'nı kurarak komşularıyla iyi ilişkiler kurmuştu. Üstelik Türkiye'nin dış siyaseti, ilk dönemler Sovyet dostluğu temelinde kurulmuştu. Yani İlhan'a göre açıkça, o dönemde Mustafa Kemal adını koymadan Avrasya programını sessizce uygulamaya koymuş ve başarmıştır (1994, s. 34). Yine İlhan'ın bir başka söyleşisinde belirttiği üzere, emperyalizm karşısında sosyalist devrimi yapan ve ulusal kurtuluş mücadelesini veren, iki halkın liderleri Lenin ve Mustafa Kemal, dönemlerinde emperyalizme karşı işbirliği yaparak neredeyse Avrasya politikasını hayata geçirme olanağını elde etmişlerdi. Balkan Antantı ve Sadabat Paktı ile Türkiye, Balkanları ve Ortadoğu'yu kontrol ederken, Sovyetler, Kafkasları kontrol etmiş; böylece bu iki Asya devleti Avrasya'nın kontrolünü ellerine geçirmeye başlamışlardı (1999, ss. 131-132). Türk Dünyası'nı Avrasya'nın önemli temel parçalarından biri olarak gören, Batı emperyalizmine karşı 1917 Bolşevik Devrimi'ni ve 1919 Türk ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ilk başkaldırıları olarak niteleyen İlhan, sembolik ve şairane anlatımıyla Avrasyacı yönelimin kökleri ile Mustafa Kemal'in önderliğinde başarıya ulaştırılan bağımsızlık mücadelesi arasında koşutluk kurmaktadır. Bu yöndeki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “ ...Türkiye'nin-ve Avrasya'nın, yâni Turan'ın-, yeni nesilleri; kökleri, ta 1917'den, 1919'dan gelen, 'Mazlumlar'ın 'Müdafaa-i Hukuk Doktrini'ne, -yâni Yıldız, Hilâl ve Kalpak'a- sahip çıkıyorlarsa, bu onlara tarihin emridir. Son Ergenekon serüveninde, hepimizi düzlüğe ve aydınlığa çıkaran kılavuz'... o sarışın kurt'da, aynı emre baş koymamış mıydı?” (2004, s. 304)

1990'lı yıllarda Avrasya konusunu tartışmaya açan Ulusal dergisi çevresi de, Mustafa Kemal'in düşünce ve pratikleriyle Avrasyacı strateji arasında bağ kurmuştur. Ulusal dergisinin sahibi ve genel yayın yönetmeni olan Hakan Reyhan, Attilâ İlhan'ın görüşlerine benzer biçimde, emperyalizm karşısında konumlanacak bir Avrasya Birlikteliği için Rusya ve Türkiye'nin tarihsel deneyimlerine göndermede bulunmuştur. Bu bağlamda, Kemalist Kuvayimillîye Hareketi ve Ekim Devrimi gibi dünyadaki ilk antiemperyalist/antisömürgeci hareketlerin de Avrasya coğrafyasından çıktığı vurgulanmaktadır (1994, s. 4). Reyhan'a göre eğer emperyalizme karşı ulus devletlere dayalı ve adına Avrasya denilen bir birliktelik oluşturulacaksa "...bu coğrafyadaki ilk anti sömürgeci/anti emperyalist hareketlerin iki büyük önderi Mustafa Kemal Atatürk ve Sultan Galiyev 'teori-pratiği'nin iyice değerlendirilmesi ve bu 'teori-pratik' ışığında yeni perspektifler oluşturulması gerekmektedir" (1994, s. 4). Dergi yazarlarından M. Gürsan Şenalp de, bu iki devrimcinin Avrasya projesinin yol göstericisi olmasının zorunluluğunu vurgulamıştır (1994, s. 72).

Şubat 2015 tarihinde Vatan Partisi adını alacak olan, Doğu Perinçek'in başkanlığını yaptığı 1990'lı yılların İşçi Partisi, bağımsız bir ulus devlet modeliyle, uluslararası alanda izlenecek olan dış siyaset stratejisi arasında tutarlı bir bütünlük olması gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda İşçi Partisi, Türkiye için 1920'lerde gerçekleştirilen Kemalist Devrim esasında kurulmuş ulus devlet modelini benimsemiştir. Bu modelin dış siyasetteki uzantısı olarak da Avrasya stratejisini savunmuştur. "Türkiye, çıkış yolunu, Atatürk'ün önderliğindeki 1920 Devrimi'nde olduğu gibi, yine devrimle açabilecektir. Avrasyacılık, Kemalist Devrim'i tamamlama stratejisinin uluslararası plandaki devamıdır. Avrasyacılık, milli devletimizi koruyabilmek için gerekli ittifaklar manzumesinin ortak düşmana karşı inşasıdır" (Perinçek, M., 2006a, s. 63). Ayrıca Doğu Perinçek, kritik coğrafi konumunun da ötesinde, Türkiye'nin sahip olduğu tarihsel birikimlerin, siyasal ve stratejik anlamda savunulacak bir Avrasya seçeneği için önemli bir kazanım olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye dünyada büyük küresel güçler karşısında ezilen ülkeler arasında yer almaktadır ve geri kalmış olan ülkeler arasında öncü rolü oynayabilecek siyasal, ekonomik ve kültürel birikime sahiptir. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in önderliğinde başarıya ulaştırılan ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrimleri önemli kazanımlardır (Perinçek, 1996, s. 20).

Osmanlı İmparatorluğu mirasına büyük önem veren muhafazakâr aydınların oluşturdukları Yarın dergisi çevresi de, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği ulusal kurtuluş mücadelesini ve ardından kurulan bağımsız Cumhuriyeti ve bu genç Cumhuriyet'in izlediği dış siyaseti Avrasyacılıkla ilişkilendirmiştir. Dergi yazarlarından Burhan Metin'e göre; Osmanlı

İmparatorluğu'nun çökmesiyle "Avrasya'nın güney kanadı" da çökmüş ve sonrasında toparlanamamıştır. Hem Avrasya'da, hem de Afroasya'da Osmanlı düzeninin çözülmesi jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel bir boşluk yaratmış, bu boşluğu dolduracak bir yapılanmanın, bütünleşmenin kurulamaması nedeniyle, savaşlar, çatışmalar, yoksulluk, gerilik ve Batı sömürsü bölgenin kaderi haline gelmiştir. Türkiye'nin Anadolu'daki ulusal kurtuluş hareketi, Doğu'nun mazlum milletlerinin umudu haline gelse de, bu hareket de kısa süre sonra, Doğu'nun mazlum ve Müslüman halklarına yabancılaşarak, hedefinden saptırılmıştır (Metin, 2003, s. 18). Yarın dergisinin 5. sayısının başyazısında ise, Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntüsünden ve emperyalizmin işgalinden kurtularak kurduğu Cumhuriyetle, tarihinin ve coğrafyasının özgün alanında yeniden şekillendiği, bu özgün alanın ise Avrasya olduğu belirtilmiştir ("Başyazı", 2002, s. 1). Yarın Dergisi'nin Avrasya yaklaşımı, hem ülke içi, hem de uluslararası yeni düzenleme biçimlerini içermektedir. Bu bağlamda Avrasya bilinciyle düşünüp, hareket etmesi istenen Türkiye, içeride halkının, dışarıda da Avrasya'nın dinamikleriyle bütünleşebildiğinde, hem dâhili işbirlikçiler, hem de dünya sisteminin yönlendiricileri karşısında boyun eğmeyecektir. Burada iç dinamiklerle kastedilen, ülkenin "öncelikle halkın eğilim, arzu ve iradesi doğrultusunda 'iç ve dış siyaset' izleyecek ölçüde güçlü ve bağımsız olması"dır. "Bunun için de Batıcı/Avrupacı Atatürkçülük'ten, bağımsızlık ve millet hakimiyetinin önderi Mustafa Kemal Atatürk'e, 'peykçi siyasetlerden' 'Türkiyecî/Avrasyacı siyasete' köklü bir dönüşüm geçirmelidir" ("Başyazı", 2002, s. 1). Dergi yazarlarından Abdullah Muradoğlu ise "Kurtuluş Savaşı'nda Avrasya Politikası" başlıklı yazısında; Türkiye'nin ulusal Kurtuluş Savaşı'na Sovyet yardımının katkı sağlamasının ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sovyet dostluk ve saldırmazlığına dayanan anlaşmaların, o dönemde Avrasya politikalarını hayata geçirdiğine değinmiştir (Muradoğlu, 2002, s. 34).

2. Türkiye'deki Avrasyacı Siyasal Söylemlerin Temel Parametreleri ve Mustafa Kemal Dönemi Türk Dış Siyasetinin Çözümlemesi

Mustafa Kemal'in dış siyaset anlayışını bir takım Avrasyacı parametreler bağlamında çözümlemeye başlarken; öncelikle O'nun dış siyaset alanına özel bir ilgi gösterdiği belirtilmelidir. Üstelik bu ilgi Cumhuriyet'in kuruluşundan önceki dönemleri de kapsamaktadır. Türk dış siyaseti daha Millî Mücadele döneminden itibaren, Büyük Millet Meclisi'yle yoğun danışma içerisinde bulunan Mustafa Kemal tarafından bizzat yönetilmiştir. Lozan Antlaşması'ndan sonra Dışişleri Bakanlığını örgütleyen yeni Türkiye'nin de dış siyasetinin başlıca mimarı, yine Mustafa Kemal olmuştur. Anlaşılacağı üzere, genç Cumhuriyet'in dış siyasetinin ana hedefleri O'nun tarafından belirlenmiştir (Gönlübol ve Sar, 1963, s. IV). Falih

Rıfıkı Atay da; Mustafa Kemal'in iç siyasette ayrıntılarla uğraşmayı pek sevmediğini, hükümet ve ordu ile ilgili işleri güvendiği arkadaşlarına emanet ettiğini, çeşitli sorunlar karşısında ortaya çıkan şikâyet ve eleştirilerde duruma müdahale etmek ve hakem rolü oynamak dışında yönetsel işlerle çok uğraşmadığını belirtmiştir. Buna karşın dış siyaset, O'nun sürekli ilgi alanında olmuştur (Atay, 1984, s. 398). Peki, O'nun ilgisinin odağındaki bir alan olan dış siyaset, kimi yazar ve çevrelerin iddia ettikleri gibi Avrasyacı bir takım özelliklere ya da yönelime sahip olmuş mudur? Bunu ortaya koyabilmek için bir takım parametreler bağlamında çözümlenmeler yapmak gerekmektedir.

Türkiye'deki Avrasyacı siyasal söylemlerin ortak noktaları olan; “antiemperyalizm”, “tam bağımsızlık”, “uluslararası işbirliği”, “Türkiye'ye önderlik rolü yüklemek” ve “Batı karşıtlığı” beş temel parametre olarak belirlenebilir ve Mustafa Kemal'in dış siyaset anlayış ve uygulamaları söz konusu parametreler esasında çözümlenebilir. Böylece o dönemin dış siyasetinin günümüzdekine benzer biçimde Avrasyacı bir yönelime sahip olup olmadığı ortaya konulabilir. O'nun dış siyaset anlayış ve uygulamalarına yönelik yorumlar yapan araştırmacıların çözümlenmeleri incelendiğinde; Mustafa Kemal'in dış siyaset anlayış ve uygulamalarının, Türkiye'deki Avrasyacı yaklaşımların bir takım parametrelerini açıkça içerdiği görülecektir.

2.1. Antiemperyalizm

Mustafa Kemal'in düşünce ve eylemlerini, buna bağlı olarak da dış siyaset anlayış ve tarzını biçimlendiren temel unsurun, emperyalizme karşı olmak olduğu açıkça söylenebilir. Emperyalizmin, iki dünya savaşı arası dönem açısından belirtilecek olursa sömürgeciliğin, tarihinde büyük haksızlıklar, zulümler, baskılar ve sömürüler hep görülmüştür. Ancak emperyalistlerin/sömürgecilerin; sömürdükleri yerlerin yerli halkını yaşadıkları topraklardan sürerek, oraların kendilerine ait olduğunu iddia etmeleri istisnai bir durumdur. Ender rastlanan bu uygulama tarihte ilk olarak Anadolu Türkleri'ne (sonrasında da Filistin Arapları'na) uygulanmak istenmiştir (Akşin, 1998, s. 144). İşte Mustafa Kemal'de 20. yy'da böylesi ağır bir emperyalizme karşı verilen ilk ulusal kurtuluş mücadelesinin önderliğini üstlenmiştir.

Konu üzerine çalışmalar yapan çoğu araştırmacı da, Mustafa Kemal'in eylem ve düşüncelerinin antiemperyalist olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin Ahmad, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği ulusal kurtuluş hareketinin, Anadolu'nun parçalanmasını önleme hedefine yönelmiş birleşik bir antiemperyalist hareket olduğunu belirtmiştir (1995, s. 79). Antiemperyalist ulusal bağımsızlıkçı hareketler, toplum içerisindeki farklı sınıf ve tabakaların

güçlerini aynı hedef doğrultusunda birleştirebilmek için motivasyon sağlayıcı bir tutunum ideolojisine ihtiyaç duyarlar. 20. yy itibariyle bu ideoloji milliyetçilik/ulusalcılık olmuştur. Mustafa Kemal de, Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin önderi olarak, emperyalizme karşı bir halkın, bir milletin var oluş savaşını milliyetçi bir anlayışa oturtmuştur. Bu anlayış, diğer milletlere karşı bir üstünlük kurma savaşı yürütmeye değil, mazlum milletleri yok etmek isteyen antiemperyalist bir var olma savaşını sürdürmeye yönelikti (Çeçen, 1997, s. 189). Tam da bu noktalara değinen İlhan, Mustafa Kemal'in milliyetçiliğinde iki unsuru tespit ettiğini belirtmiştir: “Onun için milliyetçilik ilkesi, kesinlikle emperyalizme ve emperyalizmin yurt içindeki işbirlikçilerine karşı, ikincisi, bu milliyetçiliğin eylem düzeyinde somutlaşması yurt halkından ‘Türküm’ diyen herkesin ulusal egemenliği ve tam bağımsızlığı gerçekleştirmek amacıyla birleşmesini içeriyor. Kurtuluş Savaşı yıllarında da, onu izleyen yıllarda da, Kemal Paşa iki ana fikir çerçevesinde dönmüştür: Hakimiyet-i Milliye (ulusal egemenlik) ve İstiklâl-i Tam (tam bağımsızlık)” (1999a, s. 80). Yine antiemperyalizm ve milliyetçilikle ilintili olarak Mustafa Kemal'in iç içe geçmiş üç büyük eylemi vurgulanmaktadır. “Emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı; padişaha karşı Demokratik Devrim, toplumun ‘Ümmet’ aşamasından, ‘Millet’ aşamasına dönüşümü!”. Bu doğrultuda Kuvayimillie, 20. yy'ın ilk “Halk Kurtuluş Ordusu”, Müdafaa-i Hukuk da “Mazlum Milletler”in hepsi için ilk kurtuluş öğretisidir. “Savaşın emperyalizme karşı verilmesi, ‘Ulusallık’ bilincini pekiştirmiş; padişah ve halifenin emperyalizmle işbirliği, hareketin ‘demokratikleşmesini’ sağlamıştır” (İlhan, 2001, s. 518).

Mustafa Kemal antiemperyalist eylemlerini ve düşüncelerini çeşitli konuşmalarında da ortaya koymuştur. Örneğin 24/25 Ekim 1919'da, verdiği bir röportajda, önderlik ettiği ulusal kurtuluş mücadelesi örgütünün amaçları hakkında şunları söylemiştir: “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin emeli ise ...zavallı memleketi ve toprakları nameşru emperyalizm ve kolonizasyon siyasetleriyle istilâya, parçalamağa çalışan yabancı ve mütecaviz kuvvetlere çığnetmemek!...” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1961, s. 8). Yine O, 14 Ağustos 1920 tarihinde yaptığı bir konuşmada Bolşevik Devrimi'nin antiemperyalist yönünü vurgulayarak, olumlamıştır. Bu konuşmasında Mustafa Kemal, Bolşevikler'in tüm insanlığı emperyalist ve kapitalist yönetimlerin boyunduruğundan ve zulmünden kurtarılmasını amaçladıklarını belirtmiştir. Bolşevikler dünyadaki emperyalistlere karşı savaş açmaktan çekinmemişlerdir. Batılı emperyalistler tüm güçlerini Bolşeviklerin aleyhine kullanmalarına rağmen, Bolşevikler devrimlerini yaşatmayı başarmışlardır. Mustafa Kemal'e göre İslamiyet'in en yüce ilkelerini içeren Bolşevizm'in, Türklerin de varlığına kastetmiş olan ortak düşman aleyhinde elde ettiği zafer, ulusal kurtuluş mücadelesi veren Anadolu halkı için de olumlu bir

sonuçtur. Kendi devrimlerinin dünya çapında başarıya ulaşması için Bolşevikler, Anadolu’daki milli mücadeleye destek olmaya yönelmişlerdir (Atatürk’n Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 96). Mustafa Kemal antiemperyalist tutumu konusunda oldukça tutarlıdır. Anlaşılan odur ki, dünyadaki liderlere bakışını da, o liderlerin emperyalizm karşısındaki tutumları belirlemiş olmalıdır. Örneğın Atay’ın belirttiğine göre; Mustafa Kemal “... bolşevik liderlerinden yalnız Lenin’i, Rus ihtilli milli kurtuluş dvalarını tuttuğu, her türlü emperyalizmi reddettiği ve Rusya içindeki milletlere hürriyet verdiği mühlet içinde sevmiştir.” Buna karşılık emperyalist amaçlar güden “Stalin’i hiç sevmemiş, fakat kmsememiştir. Mussolini’yi kmserdi”. O’nun Hitler ve Mussolini’nin lehine konuşma yaptığı ise hatırlanmamaktadır (Atay, 1984, ss. 521-522).

Edimsel olarak antiemperyalist bir ulusal Kurtuluş Savaşı içerisinde bulunan Mustafa Kemal önderliğindeki hareket (Kemalist Devrim’in nderliği de denebilir), emperyalizme karşı mücadele sırasında ortaya koyduğu pratiği, kuramsal düzeye de taşımiştır. Mustafa Kemal, ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarından ölümüne kadar geçen dönemdeki pek çok konuşmasında, dünyadaki çelişmeyi “zalimler-mazlumlar çelişmesi” esasında ele almıştır ve devrim stratejisiyle beraber Türkiye’nin dış siyasetini de bu eksene oturtmuştur (Perinçek, M., 2006b, ss. 218-219). Mustafa Kemal başta olmak üzere Kemalist Devrim’in önderleri, zalimler-mazlumlar ya da bir diğer adlandırmayla “ezen dünya-ezilen dünya” arasındaki kutuplaşmada, Türkiye’nin yerini açıkça ezilen dünya içerisinde belirlemişlerdir. Türk milleti emperyalizm karşısında mazlum bir millettir ve Türkiye ezilenler dünyası içerisinde yer almaktadır (Perinçek, 2015, s. 87).

Mustafa Kemal’in antiemperyalist eylem ve düşüncelerini, tutarlı bir biçimde Millî Mücadele döneminden, ölümüne kadar geçen dönem boyunca dış siyaset alanında da pek çok örnekte gözlemlemek olasıdır. Örneğın, Mustafa Kemal ve Dışışleri Bakanı Tefvik Rüştü (Aras) dış siyasetinin temel hedeflerinden biri, ulusal bağımsızlık sonrası Türkiye’yi barış çemberiyle kuşatmak olduğundan; emperyalist glerin müdahale ettiği Ortadoğu ve Balkanlar’da bulunan ülkelerin birlik ve dayanışma içinde olmaları için Balkan Antantı ve Sadabat Paktı yaşama geçirilmiştir. O dönemlerde Türkiye, emperyalist genişleme amacındaki İtalya’nın Habeşistan’a saldırmasına, Cemiyeti Akvam’da belirgin bir muhalefet göstermiştir. Ayrıca o dönem Türkiye dış siyaseti açısından Batılı emperyalist ülkelerin hiç hoşlanmadıkları bir diğer unsur da, antiemperyalist söylemlerle ortaya çıkan Sovyetler Birliği’yle Millî Mücadele sürecinde başlayan iyi ilişkilerin ge Cumhuriyet döneminde de sürdürülmesi olmuştur (avdar, 2006, ss. 117-118). Bir diğer örnek de, Mustafa Kemal’in 1920’ler ve 1930’lar boyunca, dağılan Osmanlı İmparatorluğu’ndan koparılan ve emperyalistlerin

sömürüsüne maruz kalan Ortadoğu bölgesinde Araplara yönelik dış siyasetidir. Koşullar gereği gerçekleştirip gerçekleştirilemediği bir yana, söz konusu siyaset üç noktada toplanabilir. Bunlardan ilki, Anadolu’da ulusal kurtuluş mücadelesi başladığı sıralarda, Mustafa Kemal’in Arapların da İngiliz ve Fransız emperyalistlerine karşı mücadelelerini desteklemesidir. Ama doğal olarak o sırada Anadolu’nun mücadele sırasında içinde bulunduğu koşullar dolayısıyla, Arapların kendi kurtuluşlarını kendilerinin sağlamasını istemektedir. Emperyalizm karşısında, Arapların yanında olduğu kesindir. İkincisi, Hatay sorununun yaşandığı dönemlerde, Türkiye’nin gücünü de hesaba kattığından olsa gerek, Fransa’nın Suriye ve Lübnan’a bağımsızlıklarını vermeyeceğini belirtilip, bu ülkelerde Araplarla birlikte antiemperyalist bir kurtuluş mücadelesi örgütlemeyi tasarlamıştır. Üçüncüsü de, Arap ülkelerinin antiemperyalist kurtuluş mücadelelerini kazanıp da bağımsız olmalarından sonra, Türkiye’nin o ülkelerle konfederasyon ya da federasyon tarzı daha ileri bir birlik kurması yönünde düşüncelere sahip olmuştur (İlhan, 1999a, s. 287).

Ayrıca Mustafa Kemal, Türkiye’ye yönelik emperyalist amaçlara karşı koymak amacıyla, özellikle 1930’lardan itibaren, tarih ve dil alanlarında araştırma ve çalışmalara bizzat yönelmiştir. O’nun siyasi önder olarak, özellikle de tarih alanında çalışmalara yönelmesinin, siyasal düzlemdeki anlamına odaklanılmalıdır. Kimi tarihçiler açısından o dönemin tarihçiliği, “savunma tarihçiliği” olarak nitelendirilmiştir. 1930’lardan itibaren Batılı tarihçilerin iddialarının tersine, Türklerin Anadolu’ya sonradan gelmediklerini göstermek için, Hititlerin Türk oldukları ileri sürülerek, Anadolu’nun bir tür manevi tapusu çıkartılmaya çalışılmıştır. Avrupa’nın bazı ülkelerinde geçerli olan, insanların kafatası biçimi gibi fiziksel özelliklerine dayandırılmaya çalışan ırkçı kuramlara karşı, Türkiye’de de fiziksel antropoloji çalışmaları yapılmış, Batılı ırkçı kuramların Türkler hakkındaki olumsuz savlarının yanlışlığı gösterilmek istenmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, Türklerin Batı karşısında yüzyıllarca sürmüş yenilgilerinin, yeni bir doğuş hamlesine zarar verecek düşkünlük duygusuna ve bir aşağılık kompleksine yol açtığını fark ettiğinden, psikolojiye de büyük önem vermiştir (Akşin, 1998, ss. 192-193).

Türklerin Anadolu’da ulusal kurtuluş mücadelesine giriştikleri dönem boyunca, söz konusu hareketin kendisi edimsel olarak antiemperyalist olsa da¹; harekete destek veren toplumsal kesimlerin ve Türk siyasal seçkinlerinin ne kadarının, ne oranda antiemperyalist bir

¹ Ali Kazancıgil de, pragmatik niteliğiyle karakterize edilebilecek olan Kemalizm’in antiemperyalist söyleminin, dönemin koşullarına bağlı zorunlu bir taktik olduğunu belirtmiştir. İşgal altındaki bir ülkede, halkı ulusal kurtuluş savaşına katılmaya yöneltmek için, yabancı işgaline karşı antiemperyalist bir söylem benimsenmiştir. Ama taktik zorunluluklar dışında da, Kemalistlerin seçenekleri zaten kısıtlıydı. “... yarı sömürge durumundaki Osmanlı ülkesinde, sömürgeci emperyalist devletlere karşı savaş veren kurtuluş hareketinin anti-emperyalist tutum alması doğaldı ve ancak böyle bir siyasal yönelme ile yürütülebilirdi” (Kazancıgil, 2001, s. 236).

zihniyete sahip olduğu ayrıca derinlemesine tartışılması gereken bir konudur.² Ancak kesin olan olgu, eylemleri ve düşünceleriyle Mustafa Kemal'in Millî Mücadele döneminden başlayarak ölümüne kadar süren, Türkiye'nin yazgısını ve dolayısıyla dış siyasetini de belirlediği dönem boyunca, kararlı bir antiemperyalist önder oluşudur. Dünya konjonktürü ve Türkiye'nin sahip olduğu olanaklar bağlamında, antiemperyalist eylem ve söylemlerin yoğunluğu dönemin koşullarına göre değişiklik gösterse de, Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye'nin antiemperyalist tutum ve dış siyaseti, günümüz Türkiye'sindeki Avrasyacı söylemlerin temel parametrelerinden olan antiemperyalizme yeterli tarihsel tecrübeyi sağlar görünmektedir.

2.2. Tam Bağımsızlık

1990'lar sonrasında Türkiye'de gündeme gelmeye başlayan Avrasyacı söylemlerin temel parametrelerinden birisi de; "tam bağımsızlık"tır. Tam bağımsızlık ilkesi yaşadığı dönem boyunca Mustafa Kemal'in düşünce ve davranışlarına yön veren ve dolayısıyla dış siyaset tutumunu da belirleyen önemli bir unsur olmuştur.

Mustafa Kemal'in yakın çevresinde yer alan Soyak da; O'nun ideali gereği sömürgeciliğe ve manda yönetimlerine karşı olduğunu, "(y)eryüzündeki bütün milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri ve eşit haklara sahip olmaları fikrine samimiyetle bağlı" bulunduğunu belirtmiştir (2005, s. 489). Mustafa Kemal 1923 başlarında, yayınlanmaması koşuluyla gazetecilerle yaptığı bir söyleşide, "Yeni Türkiye'nin tarafsız ya da bağlantısız bir dış siyaset izleyeceğini belirtmiş ve "(b)u dakikada güvenmeye değer olan politika, yalnız kendi varlığımıza dayanmaktadır" diyerek tam bağımsızlığa yönelik bir amacı vurgulamıştır (Avcıoğlu, 1974, s. 1415). Batı ve Sovyetler Birliği arasında seçim yapmayı reddeden Mustafa Kemal'in bu tutumu, konuşmayı yaptığı tarihten 30-40 yıl sonrasında ortaya çıkan Üçüncü Dünya hareketinin öncüsü sayılabilir. Söz konusu anlayışla yapılan Türk ulusal Kurtuluş Savaşı'nın etkileri; Asya, Afrika ve Latin Amerika'da kendisini hissettirmiştir (Kazancıgil, 2001, s. 240).

² Bu bağlamda Ahmet Kuyaş (2001), hem I. Dünya Savaşı, hem de Millî Mücadele döneminde antiemperyalizmin Türk düşüncesinde ciddi bir yer tutmadığını, daha çok ulusal mücadelenin uluslararası alandaki söylemi olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Cihat ilan ederek emperyalistlerin sömürüsü altındaki Müslümanları isyana davet eden İttihat ve Terakkicilerin de, Bolşeviklerin yardımını sağlamayı amaçladığından kapitalist Batı dünyası aleyhine söylemler sarf eden çoğunluğu İttihatçı kökenli Kuvayimilliyeciler'in de tam anlamıyla antiemperyalist olmadıklarını söylemiştir. Kuyaş'a göre Cumhuriyet'i kuran nesil kapitülasyonlardan kurtulup, egemenliğine sahip bir devlet yarattıktan sonra, Batı karşıtı, antiemperyalist bir söylem kullanmamıştır. Modern dünyada, diğer devlet ve milletlerle eşitlik esasında yer almak, erken Cumhuriyet dönemi aydınlarının çoğunluğu için yeterince tatmin edici olmuştur. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde Türk düşün yaşamında ayrıkça kalsa da, biri İslamcı, diğeri de sosyalist/komünist antiemperyalist düşünce ve söylem belirlemiştir (ss. 248-249). Bu tespitler bireysel olarak Mustafa Kemal için geçerli sayılmasa da, dönemin Türk düşün yaşamı için geçerlilik payı olan çözümlenemelerdir. Millî Mücadele saflarında ve Mustafa Kemal'in çevresinde yer alan bir takım aydınların, bir dönem Türkiye'nin Batılı bir gücün mandası altında olmasını savundukları hatırlanmalıdır.

Burada vurgulanan tam bağımsızlık kavramı; sadece görünürdeki siyasal bağımsızlığı değil, gerçek bağımsızlığı, yani ekonomik bağımsızlığı da içeren bir bağımsızlığı ifade etmekteydi. Siyasal ve ekonomik yönleriyle bir bütün oluşturan tam bağımsızlık amacı Mustafa Kemal açısından o derece önem taşımaktaydı ki, ömrü boyunca düşünce ve uygulamalarıyla bunu açıkça göstermiştir. Örneğin, İlhan'ın belirttiği üzere, Mustafa Kemal Lozan Antlaşması'nda boğazların uluslararası denetime verilmesini ve askerden arındırılmasını ulusal egemenliğe aykırı bulmuş, içine sindirememiş ve yakaladığı ilk fırsatta bu yanlışın düzeltilmesi için harekete geçmiştir. Bu girişimlerini başarıyla sonuçlandırmış, Montrö Antlaşması'yla Türk Boğazları, yine Türklerin olmuştur (1999a, s. 199). Mustafa Kemal'in siyasi bağımsızlığı sağlamak ve korumak adına, ölünceye kadar Batı ile Türkiye'yi bağlı kılacak bir antlaşma yapmadığı belirtilmelidir. Musul nedeniyle İngiltere, Oniki Ada nedeniyle İtalya ve Hatay nedeniyle Fransa ile anlaşmazlık halinde bulunan Türkiye'nin, o dönemde Batı'ya somut koşullar itibarıyla de şartlanmadığı açıktır. Öyle ki bu siyasi bağımsızlık ve şartlanmamışlık sadece Batı için değil, ulusal kurtuluş mücadelesi döneminden itibaren iyi ilişkiler kurulan Sovyetler Birliği için de geçerlidir. Mustafa Kemal, Lenin'in ölümünden, Sultan Galiyev'in de tasfiyesinden sonra Moskova'ya eskisi kadar güvenmemiştir (İlhan, 1999b, s. 71). Belirtmelidir ki, Lenin'in ölümü öncesi, ulusal kurtuluş mücadelesi için Sovyetler Birliği'nden destek alındığı dönemde dahi Mustafa Kemal, Türkiye'nin Sovyetlerle olan ilişkilerinde bağımsızlığa gölge düşürecek bir ilişki içinde olmayacaklarını açıkça dile getirmiştir.³

Mustafa Kemal, 19 Eylül 1921 tarihinde yaptığı konuşmasında siyasal bağımsızlıkla ilgili olarak; Rusya ile dost olunduğunu, çünkü Rusya'nın herkesten önce, Ankara Hükümeti'nin bağımsızlığını tanıyarak, buna uygun davrandığını, bu koşullar bağlamında gelecekte de Rusya'yla dostluğun sürdürüleceğini söylemiştir. Aynı biçimde savaşılan İtilaf Devletleri'nin de, Ankara Hükümeti'nin bağımsızlığını tanımaları halinde ortada hiçbir sorun kalmayacağını ve barışın kurulabileceğini belirten Mustafa Kemal şu sözleri sarf etmiştir: “Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lâzımdır ki: Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve istiklâlinin tanınması talebinde katfiyen musırdır ... Ve bütün dâvası da bundan ibarettir!” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 200). Mustafa Kemal 30 Ocak 1923 tarihinde yaptığı bir konuşmasında da, siyasal bağımsızlıkla ilgili bir takım tespitlerde

³ Örneğin Mustafa Kemal'in 3 Ocak 1921'de yaptığı konuşması bu yöndedir. Bakınız: (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 138).

bulunmuştur. “Bir devlet İstiklâli tamına ve millet bilâ kaydüşart hâkimiyetine malik ve sahip bulunmadıkça o devlet ve millet için hayat, refah ve şeref olamayacağını takdir eden milletimiz, bu levazımı temin etmedikçe yaşamak mümkün olmayacağına kani olmuştur. ...Artık bu milleti esir ve bu memleketi müstamare veya malikâne yapmak hevesinde bulunanların en büyük gaflette oldukları anlaşılır” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 82). Mustafa Kemal 1 Mart 1922’de Meclis’in üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında da siyasal bağımsızlık ilkesi doğrultusunda şekillenen dış siyasetten bahsetmiştir. Misakımillî’yi kabul ederek maddi ve manevi alanda Türkiye’nin tam bağımsızlığını onaylayanları dost kabul ettiklerini vurgulayan Mustafa Kemal, Rusya’yla bağları güçlendirmenin Ankara Hükümeti’nin dış siyasetinin temeli olduğunu söylemiştir. Türk dış siyasetinde Rusya dostluğuna dayanan bu temel, Türkiye’nin “tam bağımsızlığını” kabul eden başka devletler için bir engel oluşturmayacaktır. Ankara Hükümeti, her milletin kendi kaderini tayin hakkını yeryüzündeki tüm milletler için kabul etmektedir ve Türkiye’nin de bu hakkının kayıtsız ve şartsız tanınmasını talep etmektedir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 250-251).

Siyasal bağımsızlık, ekonomik bağımsızlıkla bütünlenmedikçe “tam bağımsızlık” amacı gerçekleşmeyecektir ve Mustafa Kemal başta olmak üzere, ulusal kurtuluş mücadelesini yönlendiren Kemalist kadrolar ya da daha geniş bir tanımla dönemin ulusal bağımsızlıkçı Türk siyasal seçkinleri çoğunlukla bunun bilincindeydiler. Döneme ilişkin anılarında Yakup Kadri Bey, öncesinde yarı sömürge haline gelmiş olan Türkiye’de ulusal Kurtuluş Savaşı’nın başlıca hedeflerinden birinin de ekonomik bağımsızlığa ulaşmak olduğunu ifade etmiştir (Karaosmanoğlu, t.y., s. 96). Avcıoğlu da bu doğrultuda yeni Türkiye’nin Lozan Konferansı’nda toprak kavgasından çok, ekonomik bağımsızlık kavgası verdiğini belirtmiştir. Konferans’ta Türkiye toprak sorunlarında ödün vermiş, oysa ekonomik bağımsızlık konularında direnmiştir. Çünkü bağımsız gelişme olanağı elde edildikten sonra, ekonomik bağımsızlık elde edilebilecek bir aşamadır. “Türkiye, Lozan’dan sonra bu yola yönelir ve dış politikasını da ‘bağımsızlık içinde devrimler yoluyla çağdaşlaşmayı’ güven içinde gerçekleştirecek ve kolaylaştıracak bir araç olarak kullanır” (Avcıoğlu, 1974, s. 1416). Gerçekten de Kemalistler yeni Türkiye’nin Batı’nın ekonomik açıdan bir sömürgesi olarak kalmasına karşı çıkmışlar, ama hem siyasal, hem de ekonomik kısıtlamalar dayatmaksızın gelecek olan yabancı sermayeye olumsuz bakmamışlardır. Çünkü Kurtuluş Savaşı nedeniyle

büyük yıkım yaşamış, sermayesi olmayan bir ülkenin modern bir ekonomik temel oluşturmak için dış yatırıma ihtiyaç duyduğunu anlayacak kadar gerçekçiydiler (Ahmad, 1995, s. 135).⁴

Ekonomik bağımsızlığın da elde edilmesi gerektiğine inanan Cumhuriyet'in yönetici kadroları biliyorlardı ki, yabancı yatırımlar emperyalist amaçların bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, Türkiye'deki kent ve kamu hizmetlerine yönelik yatırımları uygun koşulları yakaladıkça devletleştirmeye, bir diğer deyişle millileştirmeye yönelmişlerdir. 1929 Dünya Büyük Ekonomik Bunalımı da, hükümetin bu devletleştirme/millileştirme girişimleri için uygun bir ortam sağlamıştır. Söz konusu dönemde ekonomik bağımsızlığı sağlamak için benimsenen bir diğer uygulama da yapılan işlerin çok az bir dış borçla, yani büyük ölçüde ülkenin kendi kaynaklarına dayanılarak yapılmasıdır. Bu yönelimin de; bağımsız olabilmek, yabancı müdahalelerine kapı açmamak kaygılarından kaynakladığı anlaşılmaktadır (Akşin, 1998, ss. 203-205). Ekonomik bağımsızlık yönünde politikalarla şekillendirilen Türk ekonomisi, II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar büyük bir ilerleme kaydetmişti. Söz konusu dönemde Türkiye, öncesine göre daha az bağımlı bir ülke haline gelmişti. Dış siyaset yönelimleri de ekonomik bağımsızlık amacını gerçekleştirmek doğrultusunda şekillenmişti. Türkiye; Sovyetler Birliği, Almanya ve ABD'yle ekonomik ilişkilerini artırarak, geleneksel ortakları olan İngiltere ve Fransa'ya olan bağımlılığını azalttı. "Dengeyi hâkim tarafa doğru değiştirerek, İngiltere'yi Almanya'ya ya da Moskova'yı Berlin'e karşı oynayarak dengeyi muhafaza etmeye çalıştı" (Ahmad, 1995, s. 143).

Mustafa Kemal'e göre ekonomik açıdan bağımsızlık o derece önemlidir ki, vatani yoksulluğa, memleketi yıkıma sürükleyen çeşitli nedenler arasında, en kuvvetli ve en önemlisi ekonomik olarak bağımsızlıktan mahrum olunmasıdır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 119). Ulusal kurtuluş mücadelesinin daha en başından ekonomik bağımsızlığı da sağlama amacına yönelik olduğu, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet kurulmadan önce, savaşın

⁴ Tam da bu noktada, Taner Timur'un isabetle belirttiği bir konuya değinmekte yarar var. Timur, hem o dönem İstanbul ticaret burjuvazisinin, hem de Kurtuluş Savaşı'na önderlik yapan asker ve sivil aydınların, (bir bakıma), emperyalizmle uzlaşma eğiliminde oldukları tespitini yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın önderleri sömürgeciliğin bağımsızlığı kısıtlayan ilişkileriyle savaşırken, emperyalizmin sermaye ihracına karşı çıkmamışlardır. "Yabancı sermayeye evet denirken, elbetteki başta Atatürk olmak üzere Kurtuluş Savaşı öncülerinden bir gurup bunun tehlikelerini bilmiyor değillerdi... Ancak sömürgeciliği ve emperyalizmi kesin olarak yenmek sadece işçi ve köylü (halk) iktidarına dayanan bir savaşla mümkündür. Bu bakımdan mevcut koşullar içinde yapılabileceğin azamisi yapılmış sayılabilir. Kaldı ki Atatürk daima Türk 'kanunlarına riayetkâr' bir yabancı sermayeden bahsederek, bunun asla yeni sömürgeci bağlar kurmasına müsaade etmeyeceğini belirtmiştir" (Timur, 1997, ss. 48-49). Şüphesiz Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yöneten kadroların düşünce yapılarında ve daha sonra da kurulan Cumhuriyet'te izlenen siyasi ve ekonomik politikalarda kuramsal ve edimsel bir takım eksiklik ya da çelişkiler bulunabilir. Ancak burada da iki noktayı göz önünde bulundurmakta yarar var: İlki, Millî Mücadeleye önderlik eden asker-sivil aydın kadroların, Bolşevik Devrimi'nde olduğu gibi kuramcı-devrimci entelektüeller olmayıp, pragmatik bir İmparatorluk geleneği içinden çıkan asker ve sivil bürokrat aydınlar olmalarıdır. İkincisi de, hem Millî Mücadelede desteği alınan, hem de Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra dayanılması gereken sınıf ve tabakaların prekapitalist aşamadaki bir toplumsal yapıya ait olmasıdır.

devam ettiği dönemlerde yaptığı konuşmalarda açıkça dile getirmiştir. Örneğin Ekim 1919'da “milli hareketin karakteri” üzerine yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal; devletin ve milletin iç ve dış bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğünü korumak şartıyla, ulusal esaslara uygun ve ülkeye karşı istila amacı taşımayan her hangi bir devletin teknik, ekonomik ve sınai desteğini memnuniyetle karşılayacaklarını söylemiştir. O, aynı konuşmasının devamında dışarıdan gelecek sermayeye, ekonomik yol göstericiliğe ve emek biçimlerine ihtiyaç duyulduğunu, fakat bu unsurların bağımsızlığa son verecek bir vesayet tarzında olmaması gerektiğini vurgulamıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1961, 11-12). Mustafa Kemal Mart 1922'de yaptığı bir konuşmasında ise, tam bağımsızlık ile ekonomik bağımsızlık arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Konuşmasında yapılan savaşı́n amacının tam bağımsızlığı gerçekleştirmek olduğunu, bağımsızlığın tamlığının ise ancak mali bağımsızlıkla mümkün olduğunu belirtmiştir. Tam bağımsız olarak devleti yaşatmak için dışarıya başvurmaksızın, memleketin gelir kaynaklarıyla yetinilmesi için çözüm ve önlemlerin bulunması gerekmektedir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, ss. 243-244). O, İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında da yine tam bağımsızlık ve egemenlik için ekonomik bağımsızlığın önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda; bir devletin kendi uyruklarına koyduğu bir vergiyi, o ülkede yaşayan yabancılara koyamaması, kendi gümrük düzenlemelerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda yapamaması ve ülkesindeki yabancılar üzerinde yargı hakkına sahip olamaması durumunda, o devlete bağımsız denemeyeceğini söylemiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 104). Anlaşılacığı üzere başta Mustafa Kemal olmak üzere, genç Türkiye'nin yönetici kadroları açısından ekonomik bağımsızlık yeni kurulan Cumhuriyet için bir beka konusudur ve siyasal egemenliğin/bağımsızlığın edimsel olarak sağlanması́n da ön koşuludur.

Hem siyasi, hem de ekonomik bağımsızlığı bir bütün olarak sağlamayı tam bağımsızlığın gerçekleşmesi için zorunlu gören Mustafa Kemal; ulusal kurtuluş mücadelesine önderlik etmesinden ölümüne kadar geçen dönemde, bu amaç için çok çaba sarf etmiştir. O'nun ömrü boyunca, tam bağımsızlık amacı doğrultusunda ortaya koyduğu düşünceler, gerçekleştirdiği edimler ve bunlar temelinde şekillendirdiği Türkiye'nin dış siyaseti; anlaşılmaktadır ki Türkiye'deki Avrasyacı yaklaşımlara ilham kaynağı olmuştur. Neoliberal ilkelere dayanan küreselleşme sürecine ve tek bir süper gücün tüm yer kürede hegemonyasını dayatan YDD'ne muhalefet eden Türkiye'deki Avrasyacı söylemler; Mustafa Kemal'in tam bağımsızlıkçı düşünce ve eylemlerinin sentezinden oluşan bir dış siyasetin birikimine sahiptirler.

2.3. Uluslararası İşbirliği

Türkiye'deki Avrasyacı söylemlerin ortak noktalarından bir diğeri de, uluslararası işbirliğine yapılan yoğun ve içten vurgudur. Üçüncü parametre olarak belirlenen; ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında emperyalist saldırganlara karşı bir destek arayışı, bağımsızlığın kazanılmasından sonra ise yeni devleti güven altına almak isteği doğrultusunda yönelinen “uluslararası işbirliği”, antiemperyalist yönelimi ve tam bağımsızlığı sağlama amacını bütünleyen bir unsurdur. Uluslararası işbirliği, Mustafa Kemal'in dış siyaset anlayış ve uygulamalarının en belirgin özelliklerinden biri olmuştur.

Mustafa Kemal Millî Mücadele döneminden başlayarak, dış siyasete yönelik realist yaklaşımı doğrultusunda; Türkiye'nin kurtuluşunun temelde dünyanın kurtuluşundan bağımsız düşünülmemeyeceğini anlamış ve bunun gerektirdiği uluslararası bir ittifakın (daha geniş anlamda işbirliğinin de denebilir) önemini de dile getirmiştir (Işıklı, 2006, s. 164). O'nun söylemlerinin yanı sıra edimlerine bakıldığında da, ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinden ölümüne kadar geçen dönem içerisinde bizzat kendisinin yönlendirdiği dış siyasette uluslararası işbirliği yöneliminde iki önemli odak gösterilebilir. Bunlardan ilki Millî Mücadele döneminde başlayan ve istikrarlı biçimde ölümüne kadar sürdürülen Sovyetler Birliği'yle işbirliği ve dostluk ilişkileridir. İkincisi de, 1930'lu yıllarda yeni Türkiye'nin güvenliğini merkeze alan, Batı'da Balkan Antantı ile başlayıp, Doğu'da Sadabat Paktı ile tamamlanan uluslararası işbirliğidir.

Mustafa Kemal döneminin dış siyasetinde yoğunlaşan işbirliği odaklarından ilki ele alınacak olursa; öncelikle 20. yüzyılın başlarından itibaren emperyalizmin azgınlığı karşısında sosyalist devrimler ile ulusal kurtuluş mücadelelerinin işbirliği yapmalarına yönelik uygun bir konjonktürün bulunduğu belirtilmelidir. Gerçekten de 20. yüzyılın başlarındaki devrimci dalganın iki dinamiği olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, Sovyet Devrimi'nin temsil ettiği sosyalist devrimler; diğeri ise Türk Devrimi'nin temsil ettiği milli demokratik devrimlerdir. Doğu devrimleri arasındaki dayanışma, söz konusu dönem dünya devrimlerinin eksenini oluşturmuştur. “Türkiye'nin Çanakkale direnişi, Rusya'da devrimin önünü açmıştı. Sovyet Devrimi ise, Türkiye'yi paylaşmak için savaştan büyük devletlerden birini yıktı ve Türk Devrimi için güvenilir bir cephe gerisi yarattı” (Perinçek, 2015, ss. 110-111). Yani emperyalizme karşı, ezilen sınıfların hâkimiyeti esasına dayanan devrimlerle, milli kurtuluş esasına dayanan devrimler arasında bir kader birliği oluşmuştur denilebilir. Daha milli kurtuluş mücadelesi döneminde temel amacı Anadolu'da bağımsız bir Türk Devleti kurmak olan Mustafa Kemal, stratejisini ilk aşamada İngiliz emperyalizmi ile Sovyet Rusya sosyalizmi arasındaki temel çatışmadan yararlanma düşünesi üzerine kurgulamıştır. Bolşeviklerden yardım alınması

gerektiği stratejik değerlendirmesini yapan Mustafa Kemal, Türkiye’yi Sovyetler Birliği ile doğal mtfevik durumuna sokan koşulları açık biçimde görmüştür (Timur, 1997, ss. 21-22). İlhan da bu bağlamda, Müdafaa-i Hukuk “doktrini”nin, bir taraftan mazlum milletlerle, diğer taraftan da yeni bir toplum biçimi kurmak için mücadele eden, yani sosyalist bir devrim yapmaya çalışan ülkelerin, Batı emperyalizmine karşı işbirliği ve güç birliği politikasını içerdiğini belirtmiştir (1999a, s. 251).

Ankara’da bir araya gelen Büyük Millet Meclisi’nin, toplanmasından sonra dış siyaset alanında gerçekleştirmeye yöneldiği ilk girişim; emperyalist Batılı glere karşı direnmeye karar veren Türk milletinin bu mücadelede yalnız kalmamasını sağlamaktı. Bu doğrultuda atılan ilk adım, aynı düşmanla uğraşan Sovyet Rusya ile ilişki kurmaktı (Bayur, 1938, ss. 47-48). Kurulan bu ilişkiler, gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerle pekiştirilmiştir. Örneğin söz konusu ziyaretlerin birinde Bolşevik Devrimi’nin başlıca ihtilalcilerinden General Frunze, 1921 yılında birtakım görüşmeler için Ankara’ya gelmiştir. Meclisteki nutuklarının bir kaçında ve bazı bildirilerinde “kapitalizm ve emperyalizm’e karşı savaştığını vurgulayan Mustafa Kemal, Frunze’yi oldukça sıcak karşılamış ve samimiyetle ağırlamıştır. Frunze, Türkiye ziyaretinden döndüğünde, Türkiye’den Sovyetlere yönelik bir tehdit bulunmadığını gördüğünü söylemiş ve Türkiye’deki dostlarına yönelik şu sözleri sarf etmiştir: “Ankara’yı da kaybetmeniz, istediğiniz kadar çekiliniz, arkanızı Rusya’ya dayayınız ve harbe devam ediniz.” Atay’ın hatıratlarında belirttiği üzere, o dönem Ankara’ya hâkim olan hava, Lenin Rusya’sı ile dostluktu (Atay, 1984, ss. 301-302). Belirtildiği üzere her iki ülkede başlayan ve emperyalizm karşısında konumlanan hareketler Mustafa Kemal ile Lenin arasında yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Bu ilişkiler süreç içerisinde bir takım antlaşmalarla pekiştirilmiştir. Böylece 16 Mart 1921’de yayımlanma karşı iki ülke arasında dayanışma sağlamayı amaçlayan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayı Cumhuriyet’in kurulmasından sonra 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması takip etmiştir. 12 Aralık 1928’de de, önceki satırda belirtilen ikinci antlaşmanın geçerliliği yeniden onaylanmıştır. Bu antlaşmalardan her iki devlet büyük kazanımlar elde etmiştir (Karpat, 2012, ss. 258-259). Anlaşılacağı zere Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti arasında kurulan işbirliği, birisi sosyalist, diğeri (milli bağımsızlığını elde ederek) demokratik devrim peşinde olan iki az gelişmiş ülkenin emperyalizme karşı işbirliğidir. Üstelik 1920’lerin başlarında görünürlük kazanan bu işbirliği, Cumhuriyet’in kurulmasından sonra, 1930’larda da devam etmiştir. “Mustafa Kemal’in 1920’deki değerlendirmesinde Sovyetler Birliği ne rol oynamış idiye, 1936’daki değerlendirmesinde de aynı rolü oynamaktadır. Çünkü (O), Türkiye’nin kuzey komşusuyla

dostluk bağlantısını kopardığı anda kapitalist emperyalist sistemin (o zamanki deyimiyle itilafçıların) kucağına düşeceğini biliyor”du (İlhan, 1999a, ss. 215 ve 205). Kurulan milli devlet, kurtuluştan sonra da Sovyetlerle işbirliğiyle ayakta durmuş ve gelişebilmiştir. Ekonomi, dış siyaset, bilim, kültür ve sanat kendi iç dinamikleri dışında Türk-Sovyet işbirliği sayesinde önemli bir gelişme göstermiştir. “Birbirini ateşleyerek gerçekleşen iki devrim, adeta birbirine sarılarak yaşayabilmiştir” (Perinçek, M., 2006b, s. 229).

Sovyetler Birliği’yle, İstiklal Savaşı’nın en yoğun günlerinde kurulan bu dostluk atmosferini, savaşın kazanılmasından sonra gölgeleyecek olaylar yaşanmadı. Özellikle de Sovyetler Birliği’nin planlı ekonomiye geçip, ekonomik bakımdan toparlanıp kalkınmasıyla birlikte, Türkiye’nin ekonomik işbirliği yapabildiği tek ülke Sovyetler olmuştu. Bu dönemde iki ülke arasında kurulan işbirliğinin, Türkiye’den siyasi istekler ya da Türkiye’ye müdahale gibi girişimlerle yürütülmeye çalışılması gibi belirtiler görülmemiştir. Türk-Sovyet işbirliğine o derece içtenlikle bağlanılmıştı ki, Mustafa Kemal’in de ölümüne kadar, her yıl Meclis’i açış konuşmasında uluslararası ilişkilere değinirken, öncelikle Sovyetler Birliği’yle dostluktan bahsetmesi bir gelenek haline gelmişti (Aydemir, 1973, ss. 339 ve 428-429). Örneğin 1 Kasım 1933’te TBMM’nin açılış konuşmasını yaparken Mustafa Kemal, Sovyet Heyeti’nin ziyaretinin Cumhuriyet’in kuruluşunun onuncu yılına denk getirilmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerin derin samimiyetini gösterdiğini söylemiştir. Ardından konuşmasını şöyle sürdürmüştür: “İki memleketin çetin zamanlarında kurulmuş, on beş senedir türlü imtihanlardan, daha kuvvetli çıkmış bir dostluğun daima yüksek kıymeti haiz olması, beynelmilel sulh için değerli ve ehemmiyetli bir âmil olduğunda tereddüt edilmez” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 392). O, 9 Mayıs 1935’te CHP’nin 4. Büyük Kurultayı’nın açılışında yaptığı konuşmada da, Sovyetler Birliği ile zor günlerden kalan dostluk bağının her zamanki gibi sağlam olduğunu vurgulamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı ve genişlediğini belirten Mustafa Kemal; her iki devlet, hükümet ve ulusun her fırsatta birbirlerine nasıl inandıklarını ve ne kadar güvendiklerini tüm dünyaya gösterdiklerini söylemiştir. O’na göre Türk-Sovyet dostluğu uluslararası barış için hep yararlı olmuştur (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 399-400).

Mustafa Kemal’in dış siyasette işbirliği yönelimine ilişkin ikinci odak noktası da; Sovyetler Birliği ile kurulan işbirliği ve dostluk ilişkileri kadar istikrarlı, derin ve uzun soluklu olamayan, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi bölgesel güvenliği sağlamaya yönelik girişimlerdir. Türkiye’nin Batısında ve Doğusunda tasarlanan bu işbirliği girişimlerinin; dağılmış olan İmparatorluk topraklarında, merkezde yeni kurulan Cumhuriyet’in etki alanı

etrafındaki ülke ve halklarla iyi ilişkiler kurmak ve bağları koparmamak gibi duygusal, idealist yönleri bulunabilir. Ancak bu girişimlerde Mustafa Kemal'in, çok zorlu bir bağımsızlık savaşından başarıyla çıkan Cumhuriyet'in öncelikle Batı'dan ve sonrasında Doğu'dan güvenliğini sağlamak gibi, somut gerçekleri göz önünde bulunduran realist dış siyaset anlayışının ağır bastığını görmek gerekmektedir.

Lozan Antlaşması sonrasında II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar, Türkiye'nin dış siyasetini etkileyen başat unsur İtalya'nın yayılmacı eğilimleri olmuştur. Türkiye'nin Balkan Antantı'nın kurulmasına da, Doğu'daki devletlerle Sadabat Paktı'nın oluşturulmasına da önderlik etmesinin altında, İtalya'nın tüm o bölgelere yönelik emperyalist amaçları yatmaktaydı (Gönlübol ve Sar, 1963, s. 113). Ancak Mustafa Kemal'in yakın çevresinde bulunup hatıralarında O'nun dış siyaset anlayışını anlatan yazarlar, özellikle Balkanlar başta olmak üzere artık Türkiye topraklarında olmayan yerler için duygusal yönü bulunan ideallerine yer vermişlerdir. Örneğin Aydemir, Mustafa Kemal'in bütün ümit, amaç ve çabasının, Türkiye'nin Batı'sında, Balkanlar'da, en az Tuna nehrine kadar uzanan bölgede bir ittifaklar ve güvenlik bölgesi kurmak olduğunu belirtmiştir. Kendisi de aslında Balkanlar'da doğmuş, o bölgede görev yapmış ve oraların yapısını iyi bilen biri olarak, buna büyük önem vermiştir. "Böyle bir Balkan ittifakının lideri ve Avrupa'nın bu sıfatla da sözü geçer adamı olmak... bu onun belki biraz masum, fakat hiç şüphe yok ki doğru ve yerinde bir hayali idi." Mustafa Kemal, Balkan milletlerini Türkiye'yle kader birliği olan milletler olarak, sanki kendi milleti gibi görmüştü (Aydemir, 1973, ss. 344 ve 424). Bu bağlamda Soyak da, O'nun, yüzyıllarca birlikte yaşayarak kaynaşmış Balkan milletlerinin gerçek çıkarlarını sıkı bir ittifak, hatta gerçekleştirilebilirse birlik oluşturmalarında gördüğünü belirtmiştir. Bunun için Balkan milletlerini çekişmeye itecek eylemlerden uzak duruyor, aksine bunları bir birine yakınlaştırmaya çalışıyordu. O'nun istediği, Balkan milletlerinin emperyalist devletlerin oyuncağı olmaktan kurtulup, tüm haklarını elde etmiş bağımsız birer devlet olmalarıydı. Bu amaçlar doğrultusunda yoğunlaştırılan çabalar meyvesini vermiştir. Balkan Antantı'nın metnine, Rusya'nın endişelerini giderecek açık kayıtlar konulmuş, hazırlanan belge 9 Şubat 1934'te imzalanarak, Antant kurulmuştur (Soyak, 2005, ss. 499 ve 501). Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan oluşan ve hiçbir devlete karşı olmadığını belirten Balkan Antantı, tüm Balkan Devletleri'ne açıktı. Bu Antant'ın amacı, imzacı devletlerin mevcut sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak garanti altına almak ve Balkan ülkeleri arasında işbirliği sağlayarak, bu ülkelerin birbirlerine karşı girişimde bulunmalarını önlemektir (Avcıoğlu, 1974, s. 1440).

Mustafa Kemal'in daha Balkan Antantı kurulmadan önceki dönemlerde yaptığı konuşmalar da, Balkanlarda barış ve işbirliğine ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktaydı. 1 Kasım 1931'de Meclis'in açılış konuşmasında, Balkan milletleri arasında barış ve anlaşmayı amaçlayan her millete ait özel kuruluşların eylemlerini takdirle karşıladığını, Türkiye'nin de coğrafi konumu itibariyle Balkanlar'da barışın korunması ve desteklenmesiyle özellikle ilgili olduğunu söylemişti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 389). Yine 25 Ekim 1931'de Balkan Konferansı üyeleriyle yaptığı konuşmada; Balkan milletlerinin birleşmelerinden bahsederek, şunları söylemiştir: “Balkan birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi müstakil mevcudiyete saygı ile dikkat ederek iktisadi sahada, kültür ve medeniyet vâdisinde teşriki mesai eylemek olunca, böyle bir eserin bütün medeni beşeriyet tarafından takdirle karşılanacağına şüphe edilemez” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 273). 9 Mayıs 1935'te de, bir yıl önce kurulan Balkan Antantı'ndan bahsetmiştir. “Dört devlet; kendi güvenleri için ve Balkanların, karışma ve karıştırma konusu olmaktan çıkması için içten bir kanaatle birbirlerine bağlanmışlardır... Balkanlı bağlaşıklarımızla gittikçe artan bir beraberlik ve dayanışma siyasası güdüyoruz” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1989, s. 400).

Benito Mussolini önderliğindeki Faşist İtalya'nın, 1934 yılı sonrasında Asya ve Afrika'ya yayılma politikası, Türkiye'yi Doğulu devletlerle, Balkan politikasına benzer bir politika izlemeye yöneltmiştir. Balkan Antantı kurulduğunda, imzacı ülkeler arasında Türkiye nasıl en sıkı ilişkileri Yunanistan ile kurmuşsa; Sadabat Paktı'na giden süreçte de en sıkı ilişkiler, 1934 yılında Şah'ın Türkiye'yi ziyaretinden sonra samimi ilişkilerin sağlandığı İran'la kurulmuştur. Afganistan'la Millî Mücadele yıllarında kurulan iyi ilişkiler sürdürülmüş, Musul Sorunu'nun halledilmesinden sonra Irak'la normal ilişkiler kurulabilmiştir (Gönlübol ve Sar, 1963, s. 104). Türkiye'nin Güney ve Doğusundaki bir takım ülkeleri, yani İran, Irak ve Afganistan'ı kapsayan Sadabat Paktı, 8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanmıştı. Dış siyasette Türkiye, Sadabat Paktı'nda eski imparatorluğun elden çıkan parçalarından biri olan ve kendisi için stratejik önem taşıyan Irak'la bir araya gelerek, Arap dostluğuna olan ilgisini göstermiştir. Ama Tahran'daki Sadabat Sarayı'nda imzalanan bu saldırmazlık antlaşmasının Irak dışındaki diğer üyeleri, kuzey kuşağında Sovyetler Birliği sınırı boyunca uzanan, İran ve Afganistan gibi Arap olmayan ülkeleri (Karpat, 2012, s. 189 ve 198).

Türkiye'de 1990'lar sonrasında kamuoyunun gündemine giren Avrasyacı söylemlerin temel parametrelerinden biri olan, emperyalizme karşı ve ulusal tam bağımsızlık için “uluslararası işbirliği” unsuru; Mustafa Kemal'in Millî Mücadele döneminden başlayarak ölümüne kadarki dönemde dış siyaset anlayışının temel yönelimlerinden biri olmuştur. Dış

siyasette milletler arasında dostluk ve dayanışma idealini benimseyen Mustafa Kemal; uygulamada emperyalist güçlere karşı milli kurtuluş mücadelesini verirken Kuzeydeki büyük komşuyla sıkı işbirliği bağları kurarak, bağımsızlığı kazanılmasından sonra da yeni Cumhuriyeti Batı'dan ve Doğu'dan işbirliği ve güvenlik çemberiyle çevreleyerek yaşamsal işbirliği girişimlerini hayata geçirmiştir. Aslında Mustafa Kemal'in uluslararası işbirliği unsuruna dayalı dış siyaset mirası, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, bölgede Türkiye'nin kurulmasına önderlik ettiği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)'nün ortaya çıkmasıyla kendini göstermiştir denilebilir. Bu doğrultuda uluslararası işbirliği esasına dayanan Mustafa Kemal'in dış siyaset anlayış ve uygulamalarının, Türkiye'deki Avrasyacı söylemlerin önemli parametrelerinden biri olan uluslararası işbirliğine kuramsal ve edimsel temel oluşturduğu söylenebilir.

2.4. Türkiye'ye Yüklenen Önderlik Rolü

Aslında “Avrasyacılık” adıyla ortaya çıkan ilk düşünce akımı, Bolşevik Devrimi sırasında ülkelerinden kaçmak zorunda kalan bir takım Rus aydınlarının, Rusya dışındaki çeşitli Avrupa ülkeleri başkentlerinde geliştirmeye çalıştıkları orijinal bir ideolojydi. Söz konusu düşünce akımı oldukça özgün unsurlarının yanı sıra, Batı medeniyeti karşısında alternatif bir medeniyet oluşturmada Rusya'ya tarihsel bir görev yüklemekte ve bu medeniyeti inşa etmede de, Rusya'ya öncü ve takipçisi olacak diğer halkların kurtarıcısı rolünü vermekteydi.⁵ Çok farklı bir tarih diliminde, çok farklı koşullarda ve çok daha farklı nitelikte Türkiye'de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve Türkiye merkezli kurgulara sahip olan Avrasyacı düşünce ve yaklaşımların da, Batı emperyalizmi karşısında oluşacak işbirliği oluşumlarında Türkiye'ye önderlik rolü yükledikleri görülmektedir. Türkiye'de Avrasyacılıkla ilişkilendirilen bu çevrelerin aydınlarına Türkiye'ye diğer halklara önderlik etme düşüncesinin özgüvenini veren ise, Türkiye'nin tarihsel süreçte yaşadığı tecrübelerdir. Bu bağlamda da emperyalizme karşı verilen Doğu'nun ilk ulusal bağımsızlık savaşı ve Mustafa Kemal'in bu savaşı yürütürken uyguladığı antiemperyalist, tam bağımsızlıkçı ve uluslararası işbirliğine dayanan dış siyaset, söz konusu tecrübe hanesindeki önemli kazanımlar olarak gösterilmektedir.

Türkiye'nin yaşadığı tarihsel tecrübeye, emperyalist saldırılar ve işgaller karşısında milli bir devlet kurmak için bağımsızlık mücadelesine girişilmiştir. Bu mücadele de Türkiye dışında sömürge ya da yarı sömürge statüsünde bulunan ülkeler üzerinde büyük etki

⁵ Rusya kaynaklı Klasik Avrasyacılık konusunda daha fazla bilgi için bakınız: (İmanov, 2008; İsmayilov, 2011; İşyar, 2003-04; Erdem, 2011).

göstermiştir. Millî Mücadele, 20. yüzyılın başından itibaren artık sonu gelmeye başlayacak olan sömürgeler ağı kurmaya girişmiş emperyalist devletlere karşı verilen bir savaşımdı. Bu mücadele sonunda elde edilen zafer, sömürgeciliğe önemli bir darbe indirmiştir. Türk Halkı'nın Millî Mücadelesi, tam ya da yarı sömürge konumunda bulunan ülkeler halklarının kendi bağımsızlık mücadelesine girişmeleri için cesaret verici bir örnek olmuştur (Gönlübol ve Sar, 1963, ss. 138-139). Bu bağlamda denilebilir ki; Millî Mücadeleye önderlik eden Mustafa Kemal "...Türkiye'nin bağımsızlığı için savaşırken, bağımsızlığını henüz kazanmamış ya da emperyalist devletlerin emellerine hedef olmuş ülkeler halkı için de kurtuluş örneği veriyordu. (Mustafa Kemal'in) dış politikası, yirminci yüzyılda siyasi ve iktisadi bağımsızlık savaşına girişen ülkeler halkına büyük devletlerin karşısında küçük devletlerin de eşit haklar temin edebileceklerini göstermiştir" (Gönlübol ve Sar, 1963, s. III).

Türkiye'nin 20. yüzyılın ilk bağımsızlık savaşını vererek başarıya ulaştırması, Batı emperyalizminin sömürsü altındaki bağımsızlıklarından mahrum, mazlum ülkelere cesaret verici bir örnek olmuş, Türkiye'yi de bu yolun doğal önderi haline getirmiştir. Bu olgu hem tarihi gerçektir, hem de pek çok yazarca vurgulanmaktadır. Örneğin İlhan, I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ülkelerin soyguncu ve acımasız sömürge imparatorluklarını güçlendirdiklerini; ancak bu emperyalist güçlere yönelik ilk karşı çıkışı, Mustafa Kemal önderliğinde antiemperyalist başkaldırıyla Türkiye'nin başlattığını belirtmiştir. Böylece mazlum dünyaya bağımsızlık mücadelesinin örneği verilmiş, onlara öncü olunmuştur. Türk bağımsızlık hareketi ile sömürge imparatorlukları ilk büyük yarayı almışlardır (İlhan, S., 2006, ss. 116-117 ve 119). Lozan Antlaşması'yla önceki dönemin yarı sömürge şartlarını yıkan Türkiye Türklüğü, Batı'nın boyunduruk ve baskısından kurtulan ilk millet olmuştur. Afrika'da, Batı ve Doğu Asya'da sömürgecilik düzeninin tasfiyesi Türkiye'de başlamış, Mustafa Kemal de milletlerarası bir kurtuluş kahramanı haline gelmiştir (Atay, 1984, s. 500). Türkiye'de Mustafa Kemal'in önderlik ettiği hareketin başarısı, dünyadaki sömürge ve yarı sömürgelerde bir kurtuluş müjdesi olarak gittikçe yayılan etkiler göstermeye başlamıştır (Aydemir, 1973, s. 338). Örneğin küresel çaptaki geniş etkileri bir yana; dağalan İmparatorluğun Ortadoğu coğrafyası ve Arap dünyasına odaklanıldığında bile, Karpat'ın da belirttiği gibi 1919-1922 yıllarında verilen Türk Kurtuluş Savaşı, Batı'ya karşı başarılı ilk Müslüman kurtuluş mücadelesiydi ve Arap dünyasında beğeni ve hayranlıkla karşılanılmıştı. Türklerin Yunanlılara, daha geniş anlamda da Batı'ya karşı kazandığı zafer, emperyalistlere karşı bir Müslüman zaferi olarak algılanmıştı (2012, ss. 188-189). Emperyalizme karşı mücadelede Türkiye'nin öncülüğü, mücadelesinin yaptığı etki sadece yakın coğrafya ve halklar üzerinde değil, Dünya'nın diğer

ucundaki, tarihsel anlamda hiç bağı bulunmadığı ülkelerde de hissedilmişti. Bu konuda ilginç bir örnek, Mustafa Kemal'in öldüğü günlerde Prag elçiliğinde görev yapan Karaosmanoğlu'nun taziye ziyaretlerini kabul ettiği sırada, Brezilya elçisiyle aralarında geçen konuşmadır. Hatıratlarında belirttiği üzere; Brezilya elçisi Karaosmanoğlu'na şunları söylemiştir: “Bize eskiden Türkiye denince gözümüzün önüne şöyle böyle dört beş milyonluk bir küçük Balkan memleketi gelirdi. Ne vakit ki, Kemal Paşanın adını işittik ve büyük Batı devletlerine karşı açtığı kurtuluş savaşının ve bu savaşta kazandığı zaferin haberlerini aldık, o hayalimizdeki küçücük Türkiye gözümüzde büyüdükçe büyüdü; âdeta savaş açtığı Büyük Devletler sırasına geçti” (Karaosmanoğlu, t.y., ss. 144-145).

Türkiye'nin emperyalizm karşısında ulusal bağımsızlık savaşımıyla girdiği ve sonrasında da bağımsızlığını pekiştirmek için devrimler süreciyle sürdürdüğü özgün yolun ideolojisini ve aynı süreçten geçecek ülkeler için kuramını üretmeye girişen Kadro Hareketi de, Türkiye'nin önderlik konumunu ve görevini vurgulamıştır. Cumhuriyet dönemi düşün yaşamında önemli ve özgün bir yeri olan, ama çok da uzun ömürlü olmayan Kadro Dergisi'nin önde gelen yazarı Aydemir; milli kurtuluş hareketlerinin 20. yüzyılın büyük, bağımsız ve etkileri itibariyle küresel hareketleri olduğunu söylemiştir. Bu hareketler sanayileşmiş ülkelerle, onlara bağımlı sömürge ve yarı sömürgeler arasındaki bağımlılığın ve çelişkinin ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Komünistler, ulusal bağımsızlık hareketlerini sosyalizmin dünya hâkimiyeti yolundaki mücadelesinin bir uydusu veya yardımcısı olarak görseler de; bu hareketler 20. yüzyılın kaçınılmaz ürünü olan sınıf mücadelesinden de ayrı ve onlardan daha önemli bir çelişkiyi temsil etmektedir. Ulusal bağımsızlık hareketleri, bağımsız ve kendi kanunlarıyla gelişen; çağdaş ve belirgin biçimde dünyanın kaderini etkileyen, dünya çapında anlam taşıyan hareketlerdir. Bu hareketlerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk ve zafer kazanmış önderi devrimci Türkiye olmuştur (Aydemir, 1967, s. 482). Bu bağlamda başlangıcında ulusal bağımsızlık savaşını da içeren Türk Devrimi “... tam, orijinal ve tesirleri itibariyle dünya ölçüsünde ehemmiyetli ve bize benzer bütün memleketler için misal ve örnek olacak bütün şartları haizdir. Bütün orta doğu, bütün uzak doğu, bütün istiklâlcî Afrika için bir misal ve bir önderdir.” Sanayileşmiş, emperyalist ülkelerle onların sömürge ve yarı sömürgeleri arasındaki çelişkide “Tarih, bu tezâtin çözümünde önderlik rolünü Türkiye'ye vermiş bulunuyor. Bu bizim tarihi misyonumuzdur. Onu benimsemek ve başarmak zorundayız. Yarın Atlas okyanusundan Pasifik ülkelerine ve daha ötelere kadar, millî kurtuluş arıyan bütün milletler için Türkiye'nin yolu ve misali bir örnek olarak alınacaktır” (Aydemir, 1967, s. 464). Emperyalist/sömürgeci ülkelerin boyunduruğundan kurtulmak isteyen mazlum milletler için,

“Türkiye’nin milli istiklâl mücadelesindeki başarısı ve bu başarıyı tahakkuk ettiren büyük bir lider, memleketimize böyle bir hamlenin ve önderliğin büyük şanslarını veriyorlardı” (Aydemir, 1967, s. 462).

Mustafa Kemal ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde yaptığı çeşitli konuşmalarda da, güdülen davanın sadece Türklerin davası olmadığı, aynı amacı hedefleyenler için Türkiye’nin bir öncü olduğu düşüncesini tekrar tekrar dile getirmiştir. O, 14 Ekim 1921’de yaptığı konuşmasında: “Millî hudutlarımız dahilinde hür ve müstakil yaşamak istiyoruz. Bu meşru emelimizi istihsal için uğraşyoruz. Şu kutsî mücadelede milletimiz, islâmın halâsına (kurtuluşuna), dünya mazlumlarının tezyidi (artırmak) refahına hizmet etmekle müftehirdir (övünmektedir)” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 19) demiştir. Belirtilen konuşmadan kısa süre sonra 18 Ekim 1921’de de Anadolu’nun her çeşit baskı ve saldırıya karşı tüm varlığıyla kendini koruduğunu ve bunda da başarılı olacağını dile getirmiştir. Anadolu’nun bu savunmasıyla yalnız kendi varlığını sürdürmeyi gerçekleştirmediğini, aslında tüm Doğu’ya yönelik saldırılara set çektiğini belirtmiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 21). Mustafa Kemal, 3 Ocak 1922’de Sovyet Generali Frunze şerefine verilen ziyafette de, bütün mazlum milletlerin zalimleri bir gün mahvedeceğini ve ortadan kaldıracığını; o zaman yeryüzünden zalim ve mazlum kavramlarının kalkacağını, insanlığın kendine yaraşır bir toplumsal yapıya ulaşacağını söylemiştir. İşte o zaman Türkler ve Sovyetleri oluşturan milletler, bu amaca ulaşmış milletler arasındaki öncü konumlarıyla övüneceklerdir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 29). Mustafa Kemal, 7 Temmuz 1922 tarihinde yaptığı konuşmada yürütülen bağımsızlık savaşının sadece Türkiye için yapılmadığını, aslında tüm mazlumlar adına yürütülen bir davanın öncülüğünün yapıldığını şöyle dile getirmiştir: “Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye âzim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın dâvasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, 1959, s. 40).

Gerçekleştiği dönem bağlamında, bağımsızlık savaşını da içeren Türk Devrimi, tarihsel açıdan stratejik bir konuma sahip olmuştur. “Sömürgeciliğin ve ulusal birlik hareketlerinin çerçevesini çizdiği birinci dönem kurtuluş savaşları bitmiş, Sovyet Devrimi’nin etkisi ve desteği ile anti-emperyalist nitelikli ikinci dönem kurtuluş savaşları başlamıştı. Türk Devrimi bunların ilk örneği ve öncüsü sayılabilir. Bu yüzden uluslararası yankısı da büyük oldu.” Türk Devrimi’nin benzer gelişme düzeylerindeki ülkelere iki bakımdan örnek olduğu belirtilebilir.

Bunlardan ilki, sömürge ülkelerde bile, koşullar ne kadar olumsuz olursa olsun, ulusal bağımsızlık mücadelesi için seferber olunabileceğini ve başarıya ulaşılacağını göstermiştir. İkincisi ise, Türk Devrimi hem bir Kurtuluş Savaşı, hem de bir kültür ve kimlik değişimi tecrübesi olması açısından Müslüman ülkeler üzerinde etkili olmuştur (Timur, 1997, ss. 298-299).

Gerek ulusal bağımsızlık mücadelesi sırasında, gerekse de bağımsızlığın elde edilmesinden sonra girilen çağdaşlaşma yolundaki toplumsal devrimler sürecinde, Mustafa Kemal ve kimi Kemalist aydın-bürokrat Türk siyasal seçkinlerinin zihninde, Türkiye'nin mazlum milletlere öncülük yaptığı yönünde bir bilinç bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultudaki açıklamaları Mustafa Kemal, çeşitli ülke elçileriyle teması sırasında dile getirmiştir. Yine bu yöndeki görüşleri, örneğin Kadro Dergisi çevresinde olduğu gibi, bir takım aydın ve bürokratlar da ifade etmişlerdir. Millî Mücadele döneminden başlayarak, Mustafa Kemal'in ölümüne değin geçen sürede, Türkiye'nin ve Türklerin, emperyalizme karşı ve çağdaşlaşmaya yönelik girilen büyük bir mücadelede, öncülüğüne yapılan vurgunun yoğunluğu içinde bulunulan konjonktüre göre değişse de, bu vurgu tüm olumsuz koşullara rağmen kendine duyulan özgüvenin bir yansımasıdır. Dolayısıyla da, 1990'lar itibariyle, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından dizginsiz biçimde hegemonyasını pekiştirmeye girişen emperyalist küreselleşme süreci ve tek kutuplu YDD karşısında, Türkiye'nin öncü ya da öncülerinden biri olduğu Avrasya kavramıyla anılan direniş düşünceleri, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in çağdaşlaşma girişimlerinden ilham, tecrübe ve özgüven almıştır. Mustafa Kemal döneminde mazlumlar dünyasına örnek olan, emperyalizme karşı savaş ve çağdaşlaşma yönünde devrimler esasında öncülük; dış siyaset alanında ise yine Türkiye'nin öncülüğünde Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi işbirliği örgütlerinin kurulduğu bölge merkezli dış siyaset ile somutlaşmıştır.

2.5. Batı Karşıtlığı

Türkiye'de 1990'lar sonrasında gündeme gelmeye başlayan Avrasyacı söylemlerin önemli bir özelliği de, tamamı için değilse bile başat kısmı için, emperyalizm ile özdeşleşen Batı karşısında konumlanmalarıdır. Bu bağlamda belirtmelidir ki, Türkiye'deki Avrasyacı söylemler için belirlenen beşinci parametre olan "Batı karşıtlığı"nın (bu noktada dikkat edilmelidir; "Batı düşmanlığı" değil, emperyalizmle örtüştüğü sürece "Batı karşıtlığı"), antiemperyalist Millî Mücadelenin liderliğini üstlenmiş olan Mustafa Kemal'in genel düşünce yapısı ve eylemlerine hâkim olduğu söylenebilir. O'nun dış siyaset anlayışının da bu ekseninde şekillendiği anlaşılmaktadır.

“Mustafa Kemal ve Batılılaşma” konusunda Türkiye’de hâkim olan genel düşünce, emperyalist Batılı güçlere karşı ulusal bağımsızlık savaşının kazanılmasının ardından, O’nun gerçekleştirdiği “yukarıdan devrimlerle” ülkeyi Batılılaştırdığı ve geri dönülmez biçimde ülkenin yüzünü Batıya çevirdiği yönündedir. Genel olarak kabul gören bu düşünce yüzeysel olabilir ve tersini ileri süren ciddiye alınır görüşler de bulunmaktadır.

Örneğin bu bağlamda İlhan, aslında çoğu zaman örtüşen kavramlar olan “Batılılaşma” ile “Çağdaşlaşma” arasında kuramsal düzeyde bir ayırım yaparak; 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye’si’nin gelişme, dönüşme yönelimindeki farklılığa dikkat çekmiştir. İlhan, Tanzimat Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nun “alafranga ıslahatçılığı” ile Anadolu İhtilali’nin radikal “ulusal demokratik devrimciliği”nin içerik bakımından aynı olmadığını belirtmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, liberal emperyalist “Sistem”in denetiminde, sisteme boyun eğerek “Batılılaşmayı” deniyordu. Anadolu İhtilali ise, “Sistem”e karşı silahlı direnişe geçmiş, “uluslaşarak çağdaşlaşmayı” amaçlamıştır. Yönelimlerdeki bu fark, sonuçların da farklı olmasını beraberinde getirecek olmalıdır (2004, s. 282). İlhan’a göre, 19. yüzyıl Osmanlı aydınları çağdaşlaşmayı, Batılılaşma ile karıştırmışlardır. İmparatorluğun yenileşme tarihi, Batı’dan yani emperyalizmden medet uman aydınların tarihidir. Yeni Osmanlılar da, Jön Türkler de, Padişah ve Halife’nin saltanatına karşı çıkmış, yarı inkılapçı, yarı “komprador alafrangası” olarak Avrupa başkentlerine gitmişlerdir. Bulabildikleri çözüm de Tanzimat’tır; yani altı yüzyıllık Osmanlı Devleti’ni batıran süreç. Mustafa Kemal ise “kurtuluşu” Doğu’da gören ilk ihtilalcidir. İstanbul’dan Avrupa başkentlerine değil, Samsun’a gitmiştir (İlhan, 2006, s. 10). Mustafa Kemal’in, çoğunlukla dile getirilen aksine Türkiye’nin Batılı ülkelerin arasına katılması yönünde bir sözüne rastlanmadığını belirten İlhan; O’nun Batı ile medeniyeti dikkatle ayırdığını, Türkiye’ye de temel amaç olarak Batı’ya katılmayı değil, “muasır medeniyet seviyesine” ulaşmayı gösterdiğini vurgulamaktadır (İlhan, 1999b, s. 70). Kısacası, Mustafa Kemal’in düşünce ve eylemlerinde Batı karşıtı olup olmadığı tartışmasına derinlemesine dalmadan; yaygın ve yüzeysel ön kabulün tersine, O’nun bir “Batılılaşmacı olmadığı”, o dönem konjonktüründe Batılılaşma ile örtüşmüş olan, aslında bir “çağdaşlaşmacı olduğu” vurgulanmalıdır.

Mustafa Kemal çeşitli konuşmalarında Türkiye’yi ve Türk Milleti’ni Avrupa’dan kopuk ya da uzak görmese de, karakteristik açıdan Asyalı olarak, mazlumlar arasında görmüştür. Bu Asyalı vurgusu, bir coğrafyanın vurgulanmasından çok, Asyalı bilincini, yani siyasal bir konumlanışı yansıtmıştır. “Türkiye, emperyalist Avrupa’nın karşısında, ezilen Asya’nın

safındadır” (Perinçek, 2015, s. 92). Mustafa Kemal ölünceye kadar, Doğu milletlerinin Batı’ya karşı işbirliğini savunmuştur (Perinçek, 2015, s. 97).

Mustafa Kemal, emperyalist Batı’ya karşı şüphe duyan, araya mesafe koyan tavrını 29 Ekim 1923’de bir Fransız gazetecisine verdiği demeçte dile getirmiştir. O şunları söylemiştir: “Eğer ecnebi düşmanlığından, o kadar pahalı elde edilen bir istiklâle hâle verecek herşeyden nefret mânası çıkarılırsa, evet, bizim ecnebi düşmanı olduğumuz söylenebilir... Henüz emniyetimiz yerinde değildir, evvelce Türkiye’de ecnebi teşebbüsünün, ecnebi maksatlarının bize telkin ettiği endişeler kâmilen zâil olmuş değildir. Eğer bazan ihtiyatkâr hareket ediyorsak, ifrat derecede şüpheli davranıyorsak, bize çok pahalıya mal olan hürriyetimizi kaybetmek konusundaki korkumuzdandır” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III, 1961, ss. 68-69). Mustafa Kemal’de emperyalist Batıya karşı duyulan bu şüphe, mesafe ve hatta karşıtlığın, Millî Mücadelenin başarıya ulaştırılması sonrasında da, dönemin koşulları bağlamında ifade edilmiş biçimi ve vurgunun yoğunluğu değişmekle beraber, sürdüğü söylenebilir.

Gerçekten de, Mustafa Kemal’in bu doğrultuda Batı karşısında konumlanan dış siyaseti sadece Millî Mücadele dönemini değil, ölümüne kadarki tüm süreci kapsamıştır. O’nun hayatta olduğu süre boyunca Türkiye’nin dış siyasetinin temeli Sovyetler Birliği’yle dostluğa dayanmıştır. Bu dostluk ve işbirliği o dönem için o derece sıkıydı ki, basında Sovyetler Birliği aleyhine yazılar yayınlanması dahi yasaklanmıştı. Sovyetler Birliği’nin Stalin’in yönetimi altında bulunduğu dönem Mustafa Kemal’in endişelendiği doğrudur, ama o dönemde bile ilişkilerin bozulduğu söylenemez. Mussolini ile arası açık olan ve Hitler’e de güvenmeyen Mustafa Kemal, İngiltere’yle Musul, İtalya’yla Oniki Ada, Fransa’yla Hatay uyuşmazlıkları yaşandığından Batı’dan uzak durmuştur. O, Batı emperyalizmine karşı; Balkan Antantı’yla Batısını, Sadabat Paktı’yla Güneyini ve Doğusunu güvence altına alarak, aslında hissettirmeden eski İmparatorluk toprakları üzerinde dolaylı olarak söz sahibi olmuş, ölünceye kadar tam bağımsız kalınmasını sağlamış, Batı’yla herhangi bir ittifak imzalamamıştır. Bu yönelim Batı yanlısı bir dış siyaset değildir (İlhan, 1997, ss. 37,71 ve 161). Tam aksine, İlhan’ın belirttiği üzere, erken Cumhuriyet döneminde Devrim Türkiye’si Mustafa Kemal önderliğinde; dış siyasette Sovyetlerle yakın dostluk ve işbirliği güden, İran’la neredeyse içli dışlı denebilecek kadar yakınlaşan ve Batı’yla aradaki mesafeyi muhafaza ederek, Türkiye’nin herhangi bir Batılı ülkeyle siyasal angajmana girmediği bir “Avrasya Politikası” izlemiştir. Bu dış siyasetin altında Mustafa Kemal’in hem Batıya ve Batılılara olan güvensizliği, hem mazlum milletlere ve onların geleceğine olan güveni yatıyordu (İlhan, 2004, ss. 110-111). Kısacası Batı karşısında, Doğu’yla birlikte olmak esasında bir dış siyaset benimsenmişti.

1990'lı yıllarda Türkiye'de gündeme gelen Avrasyacı söylemlerin büyük kısmı emperyalizme karşı iddialarla ortaya çıktıklarından; 19. yüzyıldan 21. yüzyılın başlarına kadar emperyalizmle özdeşleşen genelde Batı emperyalizmine, özelde de II. Dünya Savaşı'ndan sonra Atlantikçilik olarak adlandırılan Amerikan emperyalizmine karşı konumlanmışlardır. Bu söylemler Batı emperyalizmine karşı koymak için zorunlu gördükleri işbirliği girişimlerinde aktörler olarak Avrasya ve Asya'da bulunan devlet ve milletleri sayarak, Batı karşısında konumlanmaktadır. Kendi tarihlerinin öznesi olmak, ekonomik ve siyasal potansiyellerini bağımsızca kullanabilmek isteyen sömürü altındaki mazlum milletler için, kendilerinin yeterince sahip olamadığı sermaye, yüksek teknoloji, büyük üretim gücü ve üstün yok edici bir askeri kapasiteye sahip emperyalist Batılı devletlere karşı koymak, ciddi bir takım zorluk ve maliyetleri göze almayı zorunlu kılmaktadır. Bu anlayışa paralel yürütülecek bir dış siyasal yönelim, hem Türkiye, hem de mazlum ülkeler için Mustafa Kemal dönemi Türkiye'si'nin dış siyasetinde tarihsel bir tecrübe olarak bulunmaktadır.

Sonuç

Vatan toprakları üzerindeki emperyalist güçlerin işgallerini püskürtmek ve ardından ekonomiyi de kapsayan tam bağımsızlığı elde etmek amacı doğrultusunda; emperyalist Batı karşıtı işbirlikleri ve ittifaklar sistemini uygulamak ve bu mücadelenin Dünya çapında yayılması sürecinde öncü rolü oynamak... Bunlar, özellikle Millî Mücadele döneminden başlayarak Cumhuriyet'in kurulmasına kadar başat biçimde gözlemlenen; bağımsızlığın kazanılmasından sonra da emperyalist güçlerle yaşanan temel çelişkinin bir biçimde çözülmesi nedeniyle geri plana düşen, ama vazgeçilmeyen, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinin karakteristik özellikleridir.

Türkiye'de 1990'larda ortaya çıkan ve YDD'ne Atlantikçi cephede eklemleme amacı taşımayan, böylece alternatif ve özgün bir adlandırmayla Avrasyacı olarak nitelenen söylemler de; YDD'nde ve küreselleşme sürecindeki temel çelişkiyi sömürenler/ezenler/zalimler ve sömürülenler/ezilenler/mazlumlar arasında kurmuştur. Söz konusu Avrasyacı yaklaşımlar, Türkiye'nin ulusal bütünlüğünün ve bağımsızlıkçı Cumhuriyet'in Batı/Atlantik emperyalizminin hedefinde olduğunu, bu tür tehditlerden Avrasya'da kurulacak işbirliği ve ittifaklar sistemiyle kurtulunabileceğini savunmuşlardır.

Türkiye'de 1990'larda ortaya çıkan çeşitli Avrasyacı söylemlerin ortak noktaları esasında belirlenen parametreler bağlamında çözümleme yapıldığında; Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinin anlayış ve uygulamaları, bu parametrelerle büyük oranda örtüşür

görülmektedir. “Antiemperyalist mücadele ve anlayış”, “ekonomik ve siyasal alanlarda tam bağımsızlık”, “uluslararası emperyalizme karşı koymak, güvenliği ve barışı sağlamak için işbirliği yapmak”, “emperyalizme karşı koymada, bağımsızlığı sağlamada mazlumlar dünyasına öncülük yapmak” ve “emperyalist olduğu sürece Batı karşısında konumlanmak” belirlenen Avrasyacı parametrelerdir. Belirlenen bu parametreler, Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyasetinde; özellikle dış güçlerle çelişkilerin en yoğun olduğu Millî Mücadele döneminden Cumhuriyet’in ilanına kadar çok başat ve görünür olmuştur. Yeni rejimle beraber devrimler aracılığıyla ulus devleti pekiştirilmesine geçildiği konjonktürde ise, dış çelişkilerin önüne ülke içerisindeki bir takım iç çelişkiler geçmiş, belirlenen parametrelere yapılan vurgunun yoğunluğunda azalma olsa da, Türk dış siyaseti Mustafa Kemal’in ölümüne kadar mevcut rotasından ayrılmamıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal döneminin Türk dış siyaseti, emperyalizme karşı savaşma amacına, tam bağımsızlığı sağlama iradesine, uluslararası işbirliği yapma tecrübesine, benzer konumdaki tüm dünya ülkelerine öncülük yapma özgüvenine ve emperyalist Batı karşısında konumlanma onuruna sahip görünmektedir. Bu bağlamda da Mustafa Kemal dönemi Türk dış siyaseti; Türkiye’deki Avrasyacı söylemlerin, Türkiye için önerdikleri alternatif seçenekler ve çözüm önerileri için yeterli bir tarihsel anlayış, tecrübe ve birikim mirasını sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akşin, S. (1989). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938)*. (1989). y.y.; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*. (1959) Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1918-1937)*. (1961). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Atay, F. R. (1984). *Çankaya*. İstanbul: Bateş.
- Avcıoğlu, D. (1974). *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Cilt 3*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Aydemir, Ş. S. (1967). *Suyu Arayan Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1973). *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938) Cilt 3*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başyazı. (2002). Türkiye/Avrasya Bilinci. *Yarın*, 5, 1.
- Bayur, Y. H. (1938). *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Çavdar, T. (2006). Küreselleşen Kapitalizm Türkiye Cumhuriyeti'ni Hiç Affetmedi!... A. İlhan (Yön.), ...*bir millet uyanıyor!.. 1* içinde (ss. 113-123). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Çeçen, A. (1997). *Ulusal Sol*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Erdem, D. F. (2011). Rusya'nın İmparatorluk İdeolojisi: Avrasyacılık. *21. Yüzyıl*, 25, 97-103.
- Gönlübol, M. ve SAR, C. (1963). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Işıklı, A. (2006). AB ve GOP Kıskaçında Türkiye. A. İlhan (Yön.), ...*bir millet uyanıyor!.. 1* içinde (ss. 143-165). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1994). Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine (Söyleşi). *Ulusal*, 4, 34-48.
- İlhan, A. (1997). *Hangi Küreselleşme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1999a). *Hangi Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1999b). "...*ufkun arkasını görebilmek...*". Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, A. (1999c). Mustafa Kemal, Kemalizm ve Türk Solu Üzerine (Söyleşi). H. Reyhan - Ö. Şenalp - M. G. Şenalp - Y. Akın (Der.), *Ulusal Sola Teorik Katkı* içinde (ss. 125-138). Ankara: Ulusal Dergisi Kitaplığı.
- İlhan, A. (2001). Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini. T. Bora - M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 2 Kemalizm* içinde (ss. 518-528). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlhan, A. (2004). *Yıldız, Hilâl ve Kalpak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- İlhan, A. (2006). ...Gâzi'nin, O 'Dev' Yalnızlığı!... A. İlhan (Yön.), ...*bir millet uyanıyor!.. 1* içinde (ss. 9-11). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlhan, S. (2006). *türklerin jeopolitiği ve avrasyacılık*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İmanov, V. (2008). *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- İsmayılov, M. (2011). *Avrasyacılık*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İşyar, Ö. G. (2003-04). Gelenekçi Rus Klâsik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri. *Doğu Batı*, 25, 179-219.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (t.y.). *Politikada 45 Yıl*. y.y.: Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi*. (G. Ayas, Çev. ve Yay. Haz.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazancıgil, A. (2001). Anti-emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusculuğu Olarak Kemalizm. T. Bora - M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 2 Kemalizm* içinde (ss. 235-246). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuyaş, A. (2001). Yeni Osmanlılar'dan 1930'lara Anti-emperyalist Düşünce. T. Bora - M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 2 Kemalizm* içinde (ss. 247-252). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin, B. (2003). Pax Ottomana'yı Hatırlamak. *Yarın*, 11, 18-19.
- Muradoğlu, A. (2002). Kurtuluş Savaşı'nda Avrasya Politikası. *Yarın*, 5, 34.
- Perinçek, D. (1996). *Avrasya Seçeneği*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Perinçek, D. (2015). *Asya Çağının Öncüleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Perinçek, M. (2006a). *Avrasyacılık Türkiye'deki Teori ve Pratiği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Perinçek, M. B. (2006b). Türk-Sovyet İttifakının Stratejik Temelleri. A. İlhan (Yön.), ...*bir millet uyanıyor!.. 1* içinde (ss. 211-230). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Reyhan, H. (1994). Avrasya Gündemi. *Ulusal*, 4, 3-5.
- Soyak, H. R. (2005). *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul: YKY.
- Şenalp, M. G. (1994). Yeni Dünya Düzeni, Ulusal Sol ve Avrasya. *Ulusal*, 4, 65-72.
- Timur, T. (1997). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Extended Summary

Discussions on Eurasia in Turkey started in the 1990s after the collapse of the Soviet Union. Eurasianism has advocated national states in the face of globalisation, multipolarity in the face of the new unipolar world order, and cooperation among the countries in Eurasia against Western imperialism in general and US imperialism in particular. Although there are some differences in the perceptions and thoughts people and circles towards Eurasia, there are also clearly recognisable common points. Therefore, it is possible to accept these common points as the common parameters of Eurasianist political discourses in Turkey. In the context of Eurasianist political discourses in Turkey, thoughts, understandings and political practices that are in line with these common parameters can be considered as Eurasianist in nature. Apart from the common parameters, Eurasianist political discourses in Turkey also refer to the Turkish foreign policy of Mustafa Kemal Atatürk's era in the context of Turkey's historical experience when discussing Eurasia. In other words, these Eurasianist discourses emphasise that the Turkish foreign policy pursued under Mustafa Kemal is in line with the Eurasianist understanding that emerged in the 1990s. In order to reveal whether the Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal era coincides with the Eurasianist understanding or not, it is necessary to analyse the foreign policy of that period in terms of outlook, perception and practices in the context of the Eurasianist parameters to be determined. In this article, the Eurasianist parameters were determined as follows: Anti-imperialism, full independence, international co-operation, the leadership role attributed to Turkey and anti-Westernism. When analysed on the basis of these five Eurasianist parameters, it is seen that the Turkish foreign policy understanding and practices of the Mustafa Kemal era clearly overlap with the approach of the Eurasianist strategy. Starting with the parameter of anti-imperialism, the Turkish foreign policy of Mustafa Kemal's era, starting from the period of the National Struggle until his death, was clearly anti-imperialist in character. However, the anti-imperialist character of foreign policy was always preserved throughout his life. In fact, Mustafa Kemal always saw the contradiction in the world between "oppressor and oppressed countries", always tried to maintain good relations with the Soviet Union, with which he cooperated against imperialism, was in solidarity with the peoples of the Arab geography, which was under Western exploitation in the disintegrating Empire, and reacted against countries with expansionist tendencies in the League of Nations. The

second fundamental parameter, full independence, was the main characteristic feature of both the mentality of state administration in general and the Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal period. The concept of full independence includes not only political independence but also economic independence, and Mustafa Kemal-era Turkey maintained this sensitivity both in its state administration and foreign policy approach. Until Mustafa Kemal's death, it is understood that Turkey was not conditioned to any country or power bloc, especially the West, and was very careful to protect its full independence. Therefore, it can be said that the understanding of full independence of Mustafa Kemal's era, including foreign policy, is compatible with the understanding of full independence of Eurasianist political discourses positioned against the globalists who argue that full independence cannot be achieved and that interdependence between countries is an inevitable reality. The third Eurasianist parameter, international cooperation, is a parameter that complements the first two parameters of anti-imperialism and full independence. The Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal era attached great importance to international cooperation in order to protect the country from imperialist attacks and to ensure full independence. The foreign policy towards international co-operation in this period started with the establishment of very sincere and close friendship and co-operation with the Soviet Union during the National Struggle and continued after the establishment of the Republic with the establishment of the Balkan Treaty and the Sadabat Pact in the 1930s. The international co-operation undertaken by Turkey to secure the country against imperialist attacks during the Mustafa Kemal era overlaps with the strategy of co-operation with the oppressed nations in the Eurasian geography against the global imperialist powers advocated by the Eurasianist political discourses in Turkey. The fourth parameter is the leadership role attributed to Turkey, and Eurasianist political discourses in Turkey state that Turkey will be among the leading countries in the struggle against imperialism on a global scale. Underlying this self-confidence of Eurasianist political discourses in Turkey is the experience of Turkey being the first country in the 20th century to achieve national independence by fighting against imperialism. It is possible to clearly see this understanding of leadership in Mustafa Kemal's discourses during the national liberation struggle and in the Turkish foreign policy shaped by him. The fifth parameter is anti-Westernism. Eurasianist political discourses in Turkey see the imperialist expansion of Western powers, particularly the United States of America (USA), underlying the globalisation process that is spreading all over the world. This anti-Western perspective,

in which the West is identified with imperialism, is also seen in Mustafa Kemal and the Turkish foreign policy shaped by him. Contrary to the general acceptance, there are serious opinions that Mustafa Kemal was not a Westerner, but a moderniser, and that he always suspected and distanced himself from the West during his lifetime. When Mustafa Kemal's speeches are taken into consideration, it is seen that these views are justified. When the Turkish foreign policy of Mustafa Kemal's era is evaluated in the context of the five Eurasianist parameters proposed to analyse whether the policy pursued has Eurasianist qualities or not, it is understood that although the concept of Eurasia was not used in Turkish at that time, Turkish foreign policy bears the characteristics of the Eurasianist tendency that emerged later in the 1990s. The intensity of the emphasis on certain parameters, such as anti-imperialism, full independence and anti-Westernism, may have diminished during the period of Mustafa Kemal's rule. The fact that Turkey won the war for its national liberation and gained its independence, and the necessity to move towards new goals to be realised afterwards, is the reason for this less emphasis. However, as a result, these five parameters constituted the prominent characteristic feature of the Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal era. Therefore, since the five parameters that determine the common points of Eurasianist discourses in Turkey are also among the characteristic features of the Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal era, it can be said that the Turkish foreign policy of that period can be considered as an unnamed Eurasian policy. Accordingly, for the strategy advocated by Eurasianist political discourses in Turkey, which is Turkey's orientation towards Eurasia and its positioning within a system of alliances in Eurasia, Turkey seems to have the historical experience provided by the foreign policy of the Mustafa Kemal era. In other words, the Eurasianist political discourses in Turkey, the strategy of orientation towards Eurasia and the tendency to seek solutions to problems through alliances in Eurasia are not foreign to Turkey due to the experience of Turkish foreign policy of the Mustafa Kemal era. The policies, strategies and alliances proposed by Eurasianist political discourses for Turkey were implemented through the Turkish foreign policy shaped by Mustafa Kemal in accordance with the conditions of his time.